

1. התוצר העסקי והפריון

שנת 1980, כפי שהיא משתקפת ברוב ענפי המשק, היתה שנה של האטה ואף שפל בפעילות הכלכלית. הקיפאון בסך כל התוצר בסקטור העסקי (ללא דיור) מבטא שילוב של ירידה, בשיעור של 3 עד 4 אחוזים, בייצור התעשייתי ובתפוקת ענף התחבורה – שני ענפים, התורמים יחד כמחצית מהתוצר העסקי, ושל עלייה מתונה, בשיעורים דומים, בחקלאות ובבנייה. ביתר הענפים – במסחר ובשירותים השונים – מצביעים אינדיקטורים שונים על מגמות נגדות, כמו גידול בשירותים הפיננסיים, ירידה בענפי המסחר, וכנראה גם ירידת-מה בתקבולים משירותי התיירות. התפתחות הענפים ב-1980 שונה לחלוטין מהאחידות בצמיחתם ב-1979, פרט לחקלאות, בשיעור של כחמישה עד ששה אחוזים (ראה גם לוח ו'2), היא משקפת גורמים שונים שאינם פועלים בתיאום עם מחזורי העסקים במשק, כגון תנאי הטבע, שהשפיעו על הגידול בחקלאות במדה משמעותית או העלייה ארצה והבנייה הביטחונית, המשפיעים על השינויים בענף הבנייה. זאת נוסף על השפעת המחזוריות בענף עצמו, שהוא ענף מוביל במשק.

התפתחויות סותרות בביקושים המקומיים וביצוא¹ הביאו השנה לשינויים במבנה הענפי של הסקטור העסקי. השינוי במבנה השימושים השתקף בירידה של כ-3 אחוזים בתרומת השימושים המקומיים לתוצר העסקי, יחד עם עלייה בשיעור דומה בתרומת היצוא. מגמת העלייה בחלקו של היצוא בתוצר העסקי נמשכת מאז 1975, והיא ניכרת ברוב הענפים, אך בולטת בעוצמתה בתעשייה. חלקו של התוצר הנובע מהיצוא (במישרין ובעקיפין, דרך התשומות) עלה בתקופה זו מכ-26 אחוזים מסך התוצר העסקי ל-38 אחוזים ממנו. מאחר שענף הבנייה אינו תורם ליצוא, מהווה הירידה הבולטת בחלקו של ענף זה בתוצר העסקי (ל-9 אחוזים, ראה לוח ו'2) "תמונת ראי" של תופעה זו. במקביל עלה במקצת בתקופה זו משקל ענף הכספים, המסחר והשירותים. השינויים האחרים, שהחלו בהרכב הענפי של התוצר מאז 1975, אינם משמעותיים, שכן, התרחבות היצוא כלטה במוצרים ושירותים רבים בענפי החקלאות והתעשייה, בתחבורה ובשירותי תיירות שונים. הגורמים החיצוניים למשק משפיעים על הענפים השונים, הן במישרין על ענף מסוים והן באמצעות תגובות שרשרת בין-ענפיות. בין אלה, שהשפיעו על התוצר ב-1980, יש להזכיר במיוחד את הצמצום שחל בגידול האוכלוסייה בישראל ובמספר העולים (נטו), את ההאטה בתוצר ובפעילות הכלכלית ברוב המדינות המפותחות, את הצמצום בסחר הבינלאומי, ואחרון, אך לא בחשיבותו – את הגל החרף הנוסף של העלייה במחירים היחסיים של הדלק.

¹ ראה גם לוח ב'2 והסבר מלא יותר בפרק ב'. כפי שמפורט שם, קיים בשנה האחרונה הפרש ניכר בין מדידת השינוי בתוצר העסקי על ידי אינדיקטורים מצד הענפים, כמו שנעשה כאן, לבין מדידתו מצד השימושים – ירידה של כאחוז לעומת עלייה בשיעור של כשני אחוזים, בהתאמה.

לוח ר"י
אינדיקטורים עיקריים בהתפתחות ענפי המשק, 1965 עד 1980¹

(העלייה או הירידה (—), ממוצעים שנתיים, אחוזים)								
התוצר (1)	תשומת העבודה (2)	מלאי ההון (3)	פריון העבודה (4)	עחירות ההון (5)	הפריון הכולל (6)	היצוא (7)	מחירי התפוקה (8)	המימון (9)
סך הסקטור העסקי								
9	4	8	5	4	4	13	6	1965 עד 1972
4	0	7	4	7	1	8	36	1972 עד 1978
5	4	5	2	1	1	8	72	1979
— 1	— 1	5	0	7	— 2	8	136	1980
חקלאות								
6	— 2	3	9	4	6	9	5	1965 עד 1972
7	— 2	5	8	6	5	8	35	1972 עד 1978
2	— 2	5	4	7	7	7	65	1979
3	3	4	0	1	0	— 15	124	1980

6
— 2

39
— 11

תעשייה

	10	5	7	5	2	5	15	5	1965 עד 1972
	5	0	8	5	8	1	11	39	1972 עד 1978
— 1	5	5	6	0	2	— 1	9	79	1979
— 30	— 3	— 3	6	0	10	— 4	17	135	1980

תחבורה ותקשורת

	11	4	12	7	8	4		6	1965 עד 1972
	5	— 1	7	6	8	3	8	35	1972 עד 1978
	6	5	2	1	— 2	2	0	63	1979
	— 4	— 1	4	— 3	5	— 5	— 3	141	1980

בנייה

	9	5	3	4	— 2	4	—	7	1965 עד 1972
	— 4	— 3	5	— 1	8	— 3	—	36	1972 עד 1978
— 5	6	9	0	— 3	— 8	0	—	87	1979
— 28	4	— 5	10	10	16	5	—	128	1980

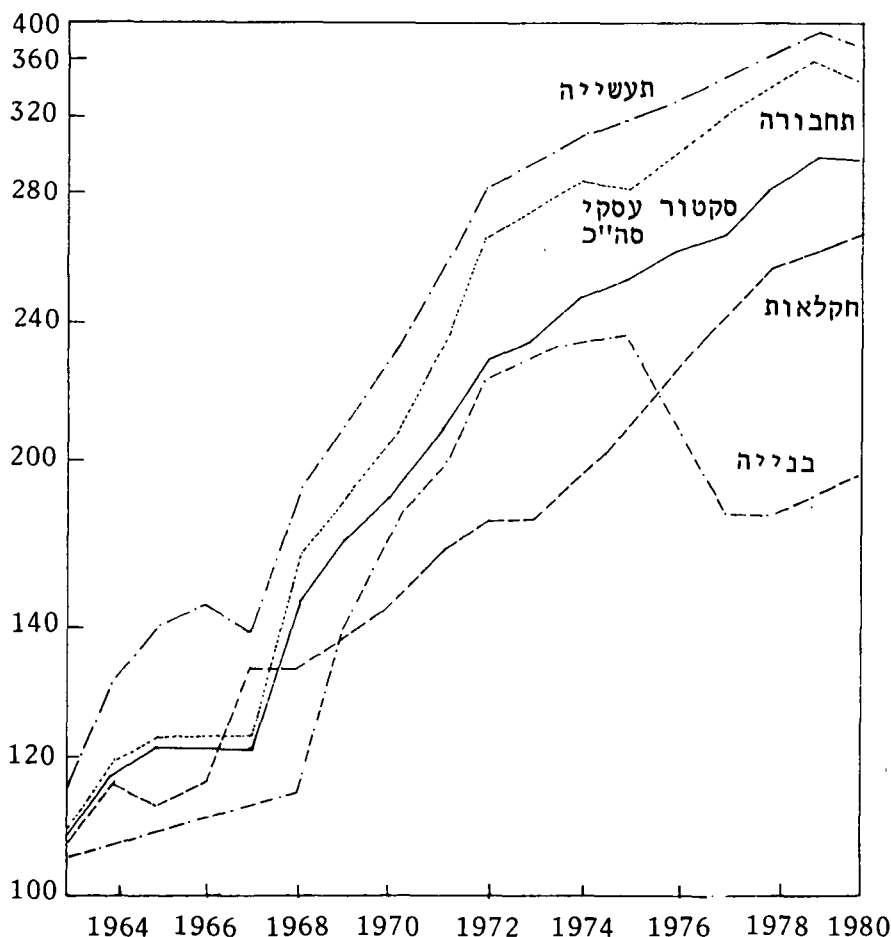
(1) החישובים — לפני עיגול המספרים.

הערות:

- (1) תוצר מקומי גולמי במחירי גורמי הייצור.
 (2) שעות עבודה בפועל.
 (3) מלאי ההון בתחילת שנה לעומת תחילת שנה קודמת.
 (4) תוצר לשעת עבודה.
 (5) הון לשעת עבודה.
 (6) תוצר ליחידה משוקללת של הון ועבודה, משקל העבודה: בסקטור העסקי — 58 אחוזים, בחקלאות — 59 אחוזים, בתעשייה — 58 אחוזים, בתחבורה — 60 אחוזים, ובבנייה — 72 אחוזים.
 (8) למעט ענף הבנייה, שבו מובאים מחירי התשומה.
 (9) אשראי לטווח בינוני וארוך (במונחי זרם).

השפל בפעילות בענפי המשק העיקריים היה עמוק במיוחד ברביע הראשון של השנה. ההאטה בתעסוקה החלה עוד באמצע 1979, והשפל מוצא את ביטויו גם בירידה בתשומת העבודה הכוללת, שירדה בממוצע בכאחוז עד שניים ב-1980, לאחר עלייה של כ-4 אחוזים ב-1979. עם זאת, בולט הצמצום המוחלט, שחל במספר המועסקים בשני ענפים — בתעשייה ובבנייה — תוך פיטורי עובדים ברביע הראשון, ועלייה משמעותית בשיעור האבטלה במשק. מלאי ההון הגולמי בענפי המשק גדל במשך 1980 בשיעור נמוך ביותר, של כ-3 אחוזים בלבד; ותהליך זה משקף את הירידה בהשקעות, מחד גיסא, ואת הגידול הרב של הגרט, מאידך גיסא. כמחצית מההשקעות בענפי המשק בשנה האחרונה נועדו להחלפת ציוד, מכונות, רכב וכלי תחבורה שנגרטו, וכנראה יצאו ממעגל השימוש. את ההאטה בגידול ההון והירידה בהשקעות יש לראות על רקע שלושה גורמים מרכזיים: הירידה בהיצע האשראי הממשלתי, עם ההרעה שחלה בתנאי המימון של האשראי לטווח בינוני וארוך, לאחר הצמדת הלואות הפיתוח

דיאגרמה ו' 1
מדדי התוצר הריאלי של הסקטור העסקי, 1964 עד 1980
(1962=100)

כיוול חצי לוגריתמי.

באמצע 1979; מצד הביקוש להשקעות – האצת האינפלציה בשנתיים האחרונות, שהגבירה, כפי הנראה, את אי הוודאות ואת הסיכון שעומד בפני המשקיעים בענפים השונים; הצטברות של מלאי הון בלתי מנוצל במשך כל השנים האחרונות, מאז 1972. הצטברות זו של כושר ייצור עודף² בולטת ברוב הענפים – בתעשייה, בחקלאות, בציוד בנייה ובכלי תחבורה, והיא נבעה ממדיניות ממשלתית מכוונת בתחום עירור ההשקעות³, ממגבלות בתנאי הייצור בחקלאות, וכן מציפיות לצמיחה מהירה, שלא מומשו, ושהרחיבו את היקף ההון הבלתי מנוצל בשנתיים האחרונות. כך, למשל, הביאו הציפיות לבנייה ביטחונית נרחבת בנגב להצטברות מלאי של ציוד בנייה, משאיות וחומרי בנייה שונים, עוד ב-1979.

מובן מאליו, כי הירידות הריאליות בייצור בענפים שונים השנה גרמו לגידול ניכר באבטלת ההון הקבוע בענפים אלה. לעומת זאת, התאימה עצמה תשומת העבודה, כאמור, לפחות באופן חלקי, באותם מגזרים שפעילותם הצטמצמה. דבר זה משתקף באומדנים של התוצר לשעת עבודה ("פריזן העבודה") ובפריזן הכולל – התוצר ליחידת תשומה משולבת של הון ועבודה – בסקטור העסקי ובענפיו: גידול אפסי ב"פריזן העבודה" ברוב הענפים בשנה זו, וירידה מוחלטת בפריזן הכולל בסקטור כולו, בתעשייה ובתחבורה (ראה לוחות ו'1, ו'3). התפתחות זו מהווה המשך להאטה במדדים אלה מאז שנת 1973.

מגמה זו אינה מיוחדת למשק הישראלי: מאז 1973, אנו עדים להאטה ניכרת בשיעור הגידול של התוצר למועסק ברוב המדינות המתועשות. הגורמים העיקריים, המסבירים תופעה זו, אינם ברורים עדיין, אך בולטות בה שתי עובדות: ראשית, ההאטה חלה בבת אחת בכל המדינות כמעט, וברוב הסקטורים; שנית, להאטה התלוותה עלייה בולטת בשיעורי האינפלציה, וגידול תלול במחירים היחסיים של הדלק וחומרי גלם אחרים.

תמונה כללית של השינויים שחלו בפריזן של הסקטור העסקי על ענפיו השונים מוצגת בלוח ו'3. חשוב להדגיש, כי אומדני הפריזן הם נתוני "שארית", ונוסף על כך יש בהם בעיות חמורות של מדידה והגדרה; לפיכך מהימנות כל אומדן נמוכה, אפילו האומדן הממוצע למספר שנים. נראה, שאין משמעות רבה לניתוח השינויים בפריזן לטווח קצר של שנה עד שנתיים, אך מגמות ארוכות טווח יותר בהתפתחויות⁴ הן משמעותיות.

חרף כל חסרונותיהם, יש להביא את המסקנות העיקריות, הנובעות מאומדנים אלה, כרקע להבנת ההתפתחויות בתחום הייצור בענפי המשק השונים.

השינוי בפריזן הכולל של גורמי הייצור בסקטור העסקי כולו היה גבוה ביותר בתקופת ה"גיאות", שבין 1967 ל-1972, והגיע לכ-6 אחוזים לשנה בממוצע. בתקופת המיתון, וכן בתקופה האחרונה (1972 עד 1980) היה הגידול בפריזן הכולל קרוב לאפס. ההאטה בגידול התוצר ליחידת עבודה בין התקופות השונות קטנה מההאטה בגידול הפריזן הכולל⁵.

² קיימת הטיה במדידת ההון האפקטיבי, ששימש בייצור: ראה להלן.

³ בסעיף "התעשייה", בהמשך הפרק יובא הסבר מפורט לעיוותים, שנגרמו להקצאת המקורות במשק, בגין התמיכות השונות שנתנה הממשלה להון וליצוא, ובעקבות השפעת האינפלציה על מערכת המסים.

⁴ למען הניתוח, חולקה התקופה שבין 1960 ל-1980 לתקופות משנה, בהתאם למחזור העסקים ובהתפתחות הפריזן: התקופה הראשונה – השנים בין 1960 ל-1965; לאחריה תקופת המיתון – עד 1967; התקופה השלישית – תקופת הגיאות, שהחלה תוך זינוק ב-1968 ונמשכה עד 1972; ותקופת ההאטה האחרונה כוללת את תקופת מלחמת יום הכיפורים ולאחריה (השנים 1973 ו-1974) עד סוף 1980.

בתקופת המיתון ובתקופה האחרונה נמצא גידול דומה בפריזן הכולל. כרי להמחיש את מגמת הירידה הכוללת בסוף תקופה זו, הופרדו השנתיים האחרונות (ראה לוחות ו'3, ו'4).

⁵ שימוש בנתונים מתאימים יותר לענף התעשייה היה מתן במקצת את ההאטה בגידול הפריזן, כפי שמוצג בלוח ו'1. גם בסך הסקטור העסקי; לעומת זאת, שימוש בנתוני התוצר הנמדד מצד השימושים, (ראה פירוט בפרק ב') ולא כצירוף של התוצר בענפים השונים, היה משנה את התוצאות בכיוון ההפוך (ראה לוח ו'3).

לוח ו'2
אינדיקטורים להתפתחות התוצר המקומי הגולמי במחירי גורמי ייצור, לפי ענפי המשק, 1960 עד 1980
(אחוזים)

הענף	הרכב ענפי		העלייה או הירידה (—) בכמות לעומת השנה הקודמת						
	1975	1980	ממוצע				ממוצע		
			1960 —	1965 —	1967	1972	1972 —	1978	1980
			1960	1965	1967	1972	1972	1978	1980
חקלאות, ייעור ודיג	8	9	6.7	8.6	5.6	5.5	4.9	1.9	3.2
חרושת, מכרות ומחצבים	32	32	13.4	— 0.9	15.1	3.8	6.5	4.5	— 3.0
חברורה ותקשורת	14	15	10.4	0.0	15.5	3.9	8.0	6.0	— 4.0
חשמל ומים ¹	4	4	10.2	4.1	11.1	4.8	4.2	5.4	— 1.2
בנייה	13	9	11.2	— 14.5	19.6	— 1.7	— 0.3	6.3	4.1
כספים, מסחר ושירותים ¹	29	31	4.6	1.8	12.1	4.0	10.0	6.1	0.0
תוצר מקומי גולמי של הסקטור העסקי	100	100	8.6	— 0.5	13.5	3.3	6.9	5.2	— 1.0

(1) לפי השינוי בתוצר הנובע מהשימושים: חישובי בנק ישראל — על סמך לוחות חשומה-תפוקה, 1975/76.

לוח ו' 3

פריון העבודה והפריון הכולל בענפי המשק בסקטור העסקי, 1960 עד 1980¹
(העלייה או הירידה (-), ממוצעים שנתיים, אחוזים)

1979 —	1972 —	1960 —	1967 —	1965 —	1960 —
1980	1980	1972	1972	1967	1965
פריון העבודה (תוצר לשעת עבודה) ³					
חקלאות	2.2*	6.7	8.3	6.3	14.3
תעשייה	1.1 —	3.0	6.4	6.5	6.6
תחבורה ותקשורת	1.0 —	4.0	5.5	9.0	2.2
חשמל ומים ²	2.8 —	1.9 —	9.7	15.5	4.3 —
בנייה	3.1	0.1	3.6	2.7	6.5
מסחר ושירותים ²	1.7	2.6	3.6	7.0	4.5
סך כל הסקטור העסקי	0.8	2.8	2.3	6.6	6.0
(כאשר התוצר נמדד מצד השימושים)	(1.6)	(2.1)	(6.3)		
הפריון הכולל (תוצר ליחידה משולבת של הון ועבודה) ³					
חקלאות	0.6	4.1	5.6	4.7	10.4
תעשייה	2.9 —	0.2	5.5	6.9	1.7
תחבורה ותקשורת	1.5 —	1.5	2.8	7.2	2.9 —
חשמל ומים ²	3.5 —	1.1 —	6.4	10.8	3.5 —
בנייה	2.4	1.6 —	3.4	7.0	1.7 —
מסחר ושירותים ²	0.4 —	0.0	0.1 —	5.2	2.2 —
סך כל הסקטור העסקי	0.7 —	0.5	3.5	6.5	0.4

- (1) החישובים — לפני עיגול המספרים.
(2) השינוי בתוצר בענפים אלו נאמד לפי השינוי הראלי בתוצר הנובע מהשימושים, על סמך לוחות תשומה-תפוקה 1968/69, 1972/73, 1975/76.
(3) השינוי במספר שעות העבודה בכל ענף נאמד על סמך נתונים מסקרי כוח אדם, לאחר התאמות, שנדרשו בגלל שינויים בסיווג לאורך התקופה. והוספת עובדי השטחים המוחזקים, תשומת העבודה, ולכן גם אומדני הפריון, בענף התעשייה, שונים באופן משמעותי, כאשר הם נמדדים על פי נתוני "מדדי הייצור התעשייתי", (ראה לוח ו' 1). אולם אף על פי שנתוני העבודה לפי "מדדי הייצור" מתאימים יותר לנתוני התוצר התעשייתי, העדפנו להציג כאן מערכת נתונים עקבית, שבה נמדדת תשומת העבודה בכל הענפים לפי אותו מקור. בענפי המשק האחרים, — נתוני סקרי כוח אדם הם הנתונים היחידים לגבי תשומת שעות עבודה.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לשינוי במשקלי הענפים השונים בין התקופות אין השפעה על תוצאות אלו, כלומר: השינויים במבנה הייצור של ענפי המשק העיקריים לא היוו גורם ישיר בגידול הפריון בסך הסקטור העסקי או בהאטור.

העלייה המהירה ביותר במשך התקופה כולה, הן ב"פריון העבודה" והן בפריון הכולל, חלה בענף החקלאות. שיעור השינוי בכל תקופות המשנה היה יציב, פרט לגידול יוצא דופן בתקופת המיתון. החקלאות היתה הענף היחיד, שהפריון בו לא הואט מאוד בתקופה האחרונה כולה, להוציא את השנתיים האחרונות. כפי הנראה, פועלים בענף זה גורמים שונים מאלה, המשפיעים

על התפוקה והפריזון בענפים אחרים. בין היתר, יש לציין במיוחד את השינויים בתנאי הטבע, המשפיעים בעיקר על התנודות בשנים מסוימות; את הירידה הנמשכת, במרבית התקופה, בתשומת העבודה בחקלאות; את האינטנסיפיקציה של חלק מענפי החקלאות, תוך עלייה בעתירות ההון; ואת הפיכת החקלאות לעיסוק חלקי (Part-time Farming), שהביאה לגידול בפריזון⁶. המעבר של החקלאים למשלוחי יד אחרים, על חשבון החקלאות — כמו בתעשייה הקיבוצית ובשירותים שונים כמושבים — היה הגורם העיקרי לכך, שעודף כושר הייצור, שהצטבר בחקלאות, לא השתקף בירידה בפריזון עד לאחרונה. נוסף על כך, קיימת ניידות גבוהה יחסית של העובדים בקיבוצים בין עבודות שונות, ושל השכירים כמושבים, שאינם אלא שכירי יום עונתיים שקל לפטרם.

בענף הבנייה כולטות תנועות ניכרות בשיעורי השינוי של הפריזון הכולל, והן מקבילות, בדרך כלל, למחזורי הבנייה. בממוצע, היה הגידול בפריזון העבודה ובפריזון הכולל בענף זה מהנמוכים ביותר במשק. בתקופה האחרונה כולה חלה ירידה ממשית בפריזון בבנייה, אך בשנתיים האחרונות התהפכה המגמה. שינויים בהרכב התפוקה בהתאם לסוגיה — בנייה לעומת עבודות עפר ושיפוצים, התחלות לעומת גמר בנייה, ובנייה פרטית לעומת ציבורית — מסבירים את ההתפתחות בתקופות קצרות. יש לזכור, כי ענף הבנייה מתחלק לשני חלקים עיקריים: בנייה למגורים ובניינים אחרים, וסלילה ועבודות עפר אחרות. בחלק הראשון יש משקל גבוה, יחסית, לעבודה כגורם הייצור (כ־70 אחוזים ומעלה), שבו נעוצה, כפי הנראה, הירידה בפריזון בחלק זה: מאז 1968 קלט הענף עובדים מהשטחים המוחזקים בהיקף רחב יותר מכל יתר הענפים, דבר שהביא לתחלופה מהירה של המועסקים, לשינויים ניכרים בהרכבם המקצועי ובניסיונם המצטבר⁷. החלק השני של ענף הבנייה, סלילה ועבודות עפר אחרות, הוא עתיר הון, והון זה לא נוצל במלואו במשך תקופות ארוכות, במיוחד בשנים האחרונות; כלומר, גם כאן פעלו בעוצמה רבה גורמים חיצוניים מיוחדים, שנוספו על ההשפעות הכלליות במשק.

מהימנות השינויים בפריזון נמוכה, עקב שיטות האמידה העקיפות של התוצר, בענפי המסחר והשירותים ואין משמעות רבה להבדלים קטנים ברמות הפריזון ובשיעוריהם: מכל מקום, תוצאות האמידה סבירות, ומתאימות להתפתחות הפריזון הצפויה בענפים אלה, התלויים, במדה רבה, בהתפתחויות בענפי הייצור האחרים במשק. מבחינה זו, אין ענף התחבורה שונה מענף המסחר והשירותים, אך הוא ריכוזי יותר, בהיותו מורכב ברובו מחברות גדולות בתחומי הספנות, התעופה, האוטובוסים, המשאיות והתקשורת. הגידול בפריזון מושפע לא מעט מהשינויים ביעילות החברות הגדולות שבהן — "אל-על", "צים", "אגד" ומשרד התקשורת. תכונה מעניינת המאפיינת ענף זה, היא שתפוקתו אינה ניתנת לצבירה במלאים, ולכן הוא מגיב במהירות יחסית לשינויים כלכליים. יש להדגיש שוב את השפעתו של גורם מרכזי, שמשקלו גבוה בכל תחומי התחבורה — הוא הדלק, שמחירו היחסי בתקופה כולה עלה בהתמדה.

מסיכומים אלה עולה, כי מרכז הכובד של הגורמים להאטה בגידול הפריזון בסקטור העסקי בתקופה האחרונה, נמצא בענף התעשייה. התוצר והתעסוקה בענף זה מהווים כשליש מכלל הסקטור העסקי.

עד לשנת 1978 בלט ההבדל בין התפתחות התוצר לשעת עבודה לבין התפתחות הפריזון הכולל בתעשייה (ראה לוח ו'1). הגידול כתוצר ליחידת עבודה כמעט שלא ירד כלל מרמתו בתקופת הגאות, ואילו העלייה בפריזון הכולל הצטמצמה, מכ־7 אחוזים — לאחוז אחד בלבד. משמעות הבדל זה ברורה: הגורם המרכזי להאטת הפריזון בתעשייה, עד 1978, טמון בתשומת ההון.

⁶ יש להזכיר גם את ההטיה, העשויה להיגרם בשל תשומה בלתי־מדודה של עבודה עצמית במשקים.

⁷ כאן מתבטאת בעיית המדידה של איכות כוח העבודה. בחישובי הפריזון משתמשים, כאן ובענפים אחרים, באינדיקטור אחד לתשומת העבודה (שעות עבודה), שאינו מבחין בין עבודה מקצועית לבלתי מקצועית. בין עובד מיומן לבלתי מיומן וכו'.

אינדקס טורים שונים לנצילות ההון המדוד⁸ מראים אמנם על ירידה ניכרת בין שתי התקופות. חשוב להדגיש, כי מלאי ההון המדוד אינו ההון האפקטיבי ששימש בייצור. הוא נאמד כסיכום השקעות במחירים קבועים, על פני זמן ובניכוי גרט. הגרט תלוי באורך החיים הכלכלי הקבוע, שנאמד לכל נכס, וייתכן שבתקופה האחרונה מוטה אומדן זה כלפי מעלה (כלומר – הגרט נמוך מדי). הדבר נובע מהאפשרות, שהתייקרות הדלק וחומרי גלם אחרים הביאה לגריטה מהירה יותר של ציוד.

לוח 4'

התוצר הענפי ופריזון הסקטור העסקי, 1960 עד 1980 (העלייה או הירידה (–) ממוצעים שנתיים, אחוזים)

הפריזון		התוצר					
סך הסקטור העסקי							
הפריזון העסקי הכולל	התוצר לשעת עבודה	הסקטור העסקי	בנייה	תחבורה	תעשייה	חקלאות	
1.8	3.2	9.4	14.3	11.0	15.9	12.7	1961
3.6	5.6	12.1	18.7	14.0	13.1	8.6	1962
1.1	3.8	7.4	5.1	7.0	14.3	9.3	1963
2.5	4.0	9.4	11.3	12.0	13.9	7.7	1964
— 0.8	2.3	4.7	7.4	8.0	10.0	— 4.1	1965
— 1.7	2.8	0.0	— 12.1	— 0.9	1.6	3.4	1966
2.5	9.4	— 0.9	— 16.9	0.9	— 3.4	14.1	1967
10.0	4.8	20.6	25.2	24.1	28.7	0.8	1968
7.7	8.6	13.5	27.1	12.4	15.8	4.4	1969
5.9	9.0	9.9	16.8	13.5	9.5	5.4	1970
5.7	7.2	12.0	12.7	14.7	10.5	10.3	1971
3.2	3.9	11.8	16.7	13.0	11.9	7.2	1972
1.5	5.5	3.6	2.2	4.7	4.5	— 0.3	1973
1.1	5.2	4.5	2.7	4.3	5.1	10.1	1974
— 0.8	2.4	1.8	1.5	— 1.6	3.1	8.9	1975
0.4	2.8	2.9	— 13.0	6.3	5.1	8.0	1976
0.6	2.3	2.9	— 14.9	8.7	4.3	8.0	1977
3.0	3.3	6.9	— 0.3	8.0	6.5	4.9	1978
0.6	0.9	5.2	6.3	6.0	4.5	1.9	1979
— 2.2	0.7	— 1.0	4.1	— 4.0	— 3.0	3.2	1980

⁸ למשל, ירידה של כ-15 אחוזים בשימוש בחשמל ליחידת הון (ראה גם דוח בנק ישראל 1979, פרק ההשקעה והבנייה)

לוח ו-5
התפתחות מלאי ההון הגולמי, 1960 עד 1981¹

השינוי במלאי ההון הגולמי ב־1980				העלייה או הירידה (—) במלאי ההון הגולמי								
ההתפלגות הענפית של מלאי ההון הגולמי	המלאי בתחילת הגרט	השקעה גולמית במשך	המלאי בתחילת	1980	1979	1978	ממוצע — 1972 1980	ממוצע — 1967 1972	ממוצע — 1965 1967	ממוצע — 1960 1965		
1981	1981	1980	1980	1980	1980	1979	1978	1980	1972	1967	1965	
(מיליארדי שקלים, מחירי 1980)				(אחוזים)								
185.0	6.4	11.1	180.3	5.1	4.7	4.0	6.3	7.8	7.3	10.6	סך כל הסקטור העסקי	
9	20.9	0.4	0.9	20.4	3.9	4.6	4.4	4.7	3.3	3.5	6.0	חקלאות
4	9.8	0.1	0.4	9.5	2.8	2.1	1.8	2.2	2.5	4.5	9.9	מים
20	48.5	1.2	3.2	46.5	6.2	6.2	5.5	7.8	8.4	4.0	9.9	תעשייה
2	3.8	0.3	0.4	3.7	10.0	0.1	— 1.0	4.9	2.4	4.0	14.2	ציוד בנייה
5	12.9	0.2	1.3	11.8	9.0	9.4	8.6	8.4	5.5	8.8	7.7	חשמל
29	70.8	3.4	3.4	70.8	3.8	2.4	1.9	6.1	11.9	12.9	15.1	תחבורה
23	56.0	0.8	2.7	54.1	5.1	6.4	6.5	9.2	11.1	14.4	15.8	שירותים ציבוריים
8	18.3	0.8	1.5	17.6	5.1	7.8	6.8	7.5	9.2	13.1	16.0	שירותים פרטיים
100	241.0	7.2	13.8	234.4	5.1	5.0	4.5	6.9	8.4	8.4	11.3	סך כל ענפי המשק
	177.1	0.4	9.8	167.7	5.5	5.0	5.4	8.2	7.1	8.2	9.7	בתי מגורים
	418.1	7.6	23.6	402.1	5.2	5.0	4.9	7.4	7.9	8.3	10.7	סך כל הנכסים הקבועים

1) מלאי ההון לתחילת שנה. החישובים — לפני עיגול המספרים.

בכל אופן מסתבר, כי בתקופה הנדונה הוקדמו רכישות רבות של ציוד בעקבות תמיכות ניכרות להון מצד הממשלה, באמצעות מענקים והלוואות פיתוח בלתי צמודות. מאז 1972, ככל שהתגברה האינפלציה, גדלה התמיכה הגלומה באשראי זה, וגרמה לרכישה ניכרת של ציוד עורך, ובמקביל התרחבה תחלופת עובדים בציוד רב, והדבר גרם לעלייה רבה בעתירות ההון⁹ המדוד. הגידול הרב בעתירות ההון נובע גם מההאטה בגידול היצע כוח האדם במשק כולו, ובתעשייה בפרט. בתקופה הנדונה ירד שיעור הצמיחה של הייצור התעשייתי לכדי שליש מזה של התקופה הקודמת. נראה הדבר, שחברו כאן יחד קשיים מצד ההיצע – תעסוקה מלאה במשק וקושי במציאת עובדים מתאימים למפעלי תעשייה רבים – עם מגבלות מצד הביקוש. נוסף על כל אלה חלה, כפי הנראה, הסטה של מקורות ניהול מוגבלים, מניהול הייצור והשיווק – לניהול פיננסי.

בשנתיים האחרונות הפך גם גידולו של התוצר לשעת עבודה בתעשייה לאפסי, התפתחות המוכנת בשנת 1980, על רקע ירידת הייצור באופן מוחלט, לראשונה מאז המיתון ב-1967. אין ספק שפעלו כאן גורמים נוספים, כגון גיוס עובדים כתוצאה מציפיות להגברת הבנייה בנגב החל מ-1979. ייתכן גם, שהאצת שיעור האינפלציה במשק, וגידול באי-הוודאות שהתלוותה אליה, השפיעו השפעה משמעותית על פריון העובדים ועל יעילות הייצור בטווח הקצר. הסבר אפשרי נוסף לתופעת הקיפאון "החיצוני" בפריון העבודה בתקופת מעבר מצוי, אולי בשינויים החדים שחלו במכנה הביקושים לתוצר התעשייתי (המעבר מביקושים מקומיים ליצוא).

2. החקלאות

בשנת התש"ס¹⁰ גדלה התפוקה החקלאית, בדומה להתשל"ט, בכאחוז אחד בלבד, קצב נמוך בהרבה מהממוצע הרב שנתי, שהוא כ-5 אחוזים. עם זאת, גדל התוצר החקלאי הנקי כ-4 אחוזים בקירוב. שלושה גורמים עיקריים לפער זה שבין שיעורי גידולה של התפוקה לבין אלו של התוצר: ירידת משקלם של ענפי בעלי החיים; שנה ברוכת גשמים, שהביאה לחיסכון בקניית מים, ובמדת-מה – התייקרויות במחירי התשומות ובמחיר של אחזקת מלאים, היצוא החקלאי ירד בכמותו בתש"ס כ-6 אחוזים¹¹, לאחר שבבעשור האחרון הלך וצמח במהירות, בקצב שנתי ממוצע של כ-9 אחוזים. הירידה היא הן בענפי הצומח (5 אחוזים) והן בענפי בעלי החיים (30 אחוזים). צמצום היצוא מוסבר בחלקו כבעיות מבניות של ענף החקלאות, בעיות שנעמוד עליהן בהמשך. אחדים מהענפים (בעיקר הדירים ופירות אחרים) נפגעו מתנאי טבע.

מחירי התפוקה החקלאית ליצרן עלו בתש"ס כ-124 אחוזים, ואילו מחירי התשומות הקנויות (למעט עבודה) עלו בכ-150 אחוזים. מתבטאת בכך הרעה ניכרת בתנאי הסחר של הענף. ההכנסה הריאלית המדודה מפעילות חקלאית של בעלי משקים חקלאיים ירדה השנה בכ-17 אחוזים. ירידה זו נובעת מעלייה חריפה (כ-230 אחוזים) בהוצאות הריכית של המשקים, הקשורה במשבר המימון בחקלאות. היא משקפת מעבר הולך וגובר להלוואות בריכית שוק – מחד גיסא, ולרישום של הפרשי הצמדה כעלות ולא כפעולה בחשבון-הון – מאידך גיסא.

⁹ עתירות הון – הון ליחידת עבודה.

¹⁰ הנתונים בסקירה על החקלאות מתייחסים לשנה החקלאית התש"ס, שתחילתה ב-1/10/1979 וסופה ב-31/9/1980; לכן אין להשוות נתונים אלו לנתוני שנה קלנדרית בדוח, ואפילו נושאים דומים. הנתונים לשנת

¹¹ התש"ס עדיין ארעיים.

לוח ו' 6
החשבון השוטף של ענף החקלאות, תשל"ג עד תש"ס¹

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת					הערך במחירים שוטפים		
במחיר		בכמות					
		ממוצע תשל"ג—תשל"ח					
תש"ס	תשל"ט	תש"ס	תשל"ט	תשל"ח	תש"ס	תשל"ט	
(אחוזים)		(אחוזים)			(מיליוני שקלים)		
124	65	0.7	1.6	4.5	9,005	3,989	1. התפוקה הכוללת במחירים ליצרן
122	85	0.5	— 3.1	0.0	631	283	2. תשומת ביניים
125	64	0.7	2.0	5.0	8,374	3,706	3. התפוקה החקלאית במחירים ליצרן [(1) — (2)]
149	55	— 2.6	2.7	3.4	3,919	1,614	4. תשומה קנויה
106	71	3.2	1.4	6.3	4,455	2,092	5. התוצר החקלאי במחירים ליצרן [(3) — (4)]
109	69	0.1	1.5	5.8	656	314	6. בלאי
106	71	3.8	1.4	6.6	3,799	1,778	7. התוצר החקלאי הנקי במחירים ליצרן [(5) — (6)]
העלייה או הירידה (—) בערך (אחוזים)							
		תש"ס	תשל"ט				
		114	73	3,799	1,778		8. התוצר החקלאי הנקי במחירים ליצרן
		140	3	24	10		9. פיצויי בצורת ומלחמה
		114	73	3,823	1,788		10. ההכנסה הכוללת מחקלאות [(8)+(9)]
		229	109	892	271		11. ריבית ודמי חכירה
		113	72	897	422		12. שכר לעבודה שכירה
							13. הכנסת בעלי המשקים מהחקלאות
		86	65	2,034	1,095		[(10) — (11) — (12)]

1. החישובים — לפני עיגול המספרים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

את ההתפתחויות בחקלאות בשנה הנסקרת יש לבחון על רקע המגמות ארוכות הטווח של ענף זה, ומתוך מבנהו המוסדי.

מספר המתיישבים במגזר החקלאי בישראל נקבע, בעבר ובהווה, לא רק על פי שיקולים כלכליים, אלא גם על פי שיקולים לאומיים. לאחר שמספרם הרצוי של החקלאים נקבע בדרך זו, נעשה מאמץ לספק להם גורמי ייצור (קרקע, מים והון) בכמות שתאפשר להם להגיע להכנסה המבוססת על חקלאות ברמה המקובלת כמשק. בגלל מגבלות קרקע ומים לא ניתן להגיע לאותה הכנסה מחקלאות למספר נתון של חקלאים, הנראית רצויה למוסדות המיישבים אלא באמצעות עתירות הון גבוהה. כתוצאה משאיפות אלו, גבוהה התפוקה בהרבה מן התפוקה שמסוגל השוק המקומי לקלוט. ניסיון למכור את כל תפוקת הענף בארץ יביא למחירים נמוכים עד כדי כך, שההכנסה הדרושה לא תושג, או לחלופין, תידרש סובסידיה גדולה. מכאן נבע הצורך בפנייה נמרצת ליצוא וכן להחלפת יבוא תוצרת בעלי חיים, ואכן בכיוונים אלה התפתחה החקלאות בתחילת שנות השבעים. הרחבת ענפי בעלי החיים הביאה לרוויה בשוק המקומי כבר באמצע שנות השבעים, ותנופת היצוא נעצרה בסוף שנות השבעים, כנראה בשל מגבלות ביקוש בחוץ לארץ.

בחקלאות הישראלית קיים אפוא כיום עודף כושר ייצור, שכן מספר החקלאים והכנסתם נקבעו ברמה כזו, שאין עתה שוק, המוכן לקלוט את כל פוטנציאל התפוקה. בעיה זו מחמירה עקב התיישבות חדשה, המוכתבת משיקולים לאומיים, שחלק גדול ממנה מיועד לעסוק בחקלאות.

יש לציין, כי התנועה הקיבוצית השכילה להתאים את עצמה למגבלות שהזכרנו. הקיבוצים צמצמו באופן שיטתי את משקל החקלאות בתעסוקת חבריהם, והגדילו את משקל התעשייה והשירותים. אלמלא עשו כן, היה עודף כושר הייצור בחקלאות גדול הרבה יותר. המושבים, בגלל המבנה הארגוני שלהם גמישים פחות בהתאמה כזאת, ולכן פנו לפתרונות אחרים. מושבים הקרובים למרכזי אוכלוסייה, עשו את החקלאות עיסוק חלקי, וחלק מחבריהם מוצאים את פרנסתם מחוץ למושב. חלק מהמושבים נדחפו לפיתוח ענפים עתירי עבודה זולה, בעיקר מהשטחים. המושבים הרחוקים ממרכזי האוכלוסייה, שהם, בדרך כלל, גם הדלים בקרקע ובמים, פנו בעידוד המוסדות המיישבים, לחקלאות עתירת הון (לולים וחממות).

עודף זה של כושר ייצור בסיסי החמיר מאוד בשלוש השנים האחרונות, בגלל שילוב של כמה גורמים, שהעיקריים בהם:

1. ענף הלול התרחב בתחילת שנות השבעים בקצב מהיר, לדוגמה: ייצור בשר עוף גדל בשנים התשל"ה-התשל"ו בשיעור שנתי ממוצע של קרוב ל-11 אחוזים. גידול זה היה מהיר הרבה יותר מהגידול בצריכת בשר בארץ (פחות מ-5 אחוזים לשנה באותה תקופה). לפיכך בוצעה החלפת יבוא מהירה, וכשהחלו, באמצע שנות השבעים, להיווצר עודפים, נעשה מאמץ להגדיל את הצריכה בארץ על ידי הגדלת הסובסידיה לענף. זו גדלה, מרמה של 5 עד 7 אחוזים ממחיר המוצר בתחילת שנות השבעים לכ-25 אחוזים בתשל"ז. ככל זאת נוצרו עודפים, ואלה הופנו ליצוא תוך הפסד. אף על פי כן המשיכו המוסדות המיישבים להגדיל את הענף, גם במחצית השנייה של שנות השבעים, משום שהענף התאים להפליא הן לצורכי ביסוס ההתיישבות ה"חדשה" של שנות החמישים והן ליצירת בסיס כלכלי מידי להתיישבות החדשה של שנות השבעים. אף על פי שבאופן עקרוני שרר בענף זה משטר של מכסות ייצור, הוא לא נוצר להעברת כושר ייצור מההתיישבות במרכז הארץ להתיישבות בשוליים. כך הוגדלה קיבולת הייצור, כל אימת שצריך היה ליצור מקורות הכנסה בהתיישבות החדשה.
- בשנת התשל"ח הגיעה התפוקה בענף הלול לשיא, ומאז ירדה קלות עקב רווחיות נמוכה. הירידה בתפוקה משתקפת, זו השנה השנייה, בירידה בייצור חקלאי שאינו כדאי למשק – בצמצום עודפי הפטמים ולפעמים אף הביצים.

היצוא החקלאי הישיר¹, תשל"ט ותש"ם
(מחירים ליצור)

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת						
הערך במחירים שוטפים		בכמות		במחיר		
		ממוצע תשל"ג— תשל"ח				
תשל"ט	תש"ם	תשל"ח	תשל"ט	תש"ם	תשל"ט	תש"ם
(מיליוני שקלים)		(אחוזים)		(אחוזים)		
378	816	20.0	12.0	2.2 —	84	121
93	168	8.0	5.8 —	24.8 —	66	141
104	214	14.2	30.5	2.2	52	101
122	341	35.6	46.9	1.5	7	176
697	1,539	19.3	19.0	3.9 —	57	130
522	910	0.8	7.1	5.9 —	68	85
1,219	2,449	9.7	13.8	4.8 —	62	111
69	126	12.5	8.1 —	30.1 —	61	161
1,288	2,575	8.2	12.4	6.1 —	62	113

(1) כולל יצוא לשטחים המוחזקים.
(2) החשובים — לפני עיגול המספרים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

2. ענף הפרחים התפתח על כנפי היצוא בקצב מסחרר, מתחילת שנות השבעים עד 1977. התשואה הגבוהה של הענף היתה דחף עיקרי להרחבתו, בקצב של עשרות אחוזים לשנה. הענף התרחב וקלט חקלאים פחות יעילים, שכדאיות הייצור שלהם מותנית ברווחיות גבוהה. בעקבות כניסתם של חקלאים נוספים גדל ההיצע, וגידולו הדביק, בשנת התשל"ח, את התרחבות השוק. הענף נתקל אפוא בקשיי שיווק חמורים — קשיים, שהתבטאו בשנים התשל"ח והתשל"ט בירידה ריאלית של מחירי הפרחים (במונחי מטבע חוץ) ובירידה ריאלית בתשואה. בשנת התש"ם נעצר הגידול הכמותי, וכתוצאה מכך נכלמה מעט ירידת המחירים.

3. בשנים האחרונות נרשמה הרעה בתנאי הסחר של היצוא החקלאי. להרעה זו תרמה ההתייקרות, המהירה יחסית, של התשומות, ובשנה האחרונה אולי גם שינויים יחסיים בשערי החליפין בשוקי חוץ לארץ, אולם הסיבה העיקרית להרעה היא הירידה הריאלית במחירי היצוא החקלאי בכלל בשנת 1978, ובענף הפרחים — גם בשנת 1979.

ההרעה בתנאי הסחר גרמה נזק ריאלי למשק הישראלי. אי אפשר לתקן נזק כזה על-ידי מדיניות שער חליפין, וכל פיצוי שינתן לחקלאים בהקשר זה יהיה על חשבון מגורים אחרים

לוח ו' 8

התפוקה החקלאית המשווקת לפי ייעודים, תשל"ט ותש"ם¹
(מחירים לצרכן)

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת				הערך במחירים שוטפים	
במחיר		בכמות			
תשל"ט	תש"ם	תשל"ט	תש"ם	תשל"ט	תש"ם
(אחוזים)		(אחוזים)		(מיליוני שקלים)	
ענפי הצומח					
1	צריכה מקומית ישירה	595	1,572	2.6	2.1
2	תעשייה	370	1,109	— 23.1	28.8
3	יצוא ישיר	1,219	2,449	13.8	— 4.8
4	שיווק מחוץ לסקטור				
	החקלאות [(1)+(2)+(3)]	2,184	5,130	2.7	2.8
ענפי בעלי חיים					
5	צריכה מקומית ישירה	549	1,171	— 6.9	— 3.4
6	תעשייה	672	1,444	4.7	0.5
7	יצוא ישיר	69	126	— 8.1	— 30.1
8	שיווק מחוץ לסקטור החקלאות				
	[(5)+(6)+(7)]	1,290	2,741	— 1.3	— 2.8
9	סך הכל התפוקה החקלאית המשווקת [(4)+(8)]	3,474	7,871	1.2	0.7
10	צריכה עצמית	107	248	— 0.3	— 2.4
11	נכסי ייצור	116	249	36.1	8.0
12	חומרי גלם				
	(מוצרי כיניים, כולל השמדה)	292	636	— 3.1	— 1.5
	סך כל התפוקה [(9)+(10)+(11)+(12)]	3,989	9,004	1.6	0.7

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

במשק. הפתרון נמצא או בפריצת דרכים חדשות ביצוא וכייצור או בצמצום מסוים של הענף הנפגע.

4. בשנת התשל"ט החלו להסתמן קשיי נזילות בחקלאות, ואלה נמשכו גם בשנת התש"ם. מצוקה זו נבעה מהעובדה, שהשקעות החקלאים במגזר הכפרי היו גדולות מהמימון לזמן ארוך, שקיבלו מתקציב הפיתוח ומהסוכנות היהודית, ואת ההפרש נטלו החקלאים מן האשראי לזמן קצר. בעקבות הצעדים המוניטריים המרסנים, התקשו החקלאים לשמור על הנפח הריאלי של האשראי לזמן קצר ולא יכלו להמירו באשראי לזמן ארוך. נוסף על פעולתם של ארבעת הגורמים שהוזכרו לעיל, כל גורם בפני עצמו, קיימת השפעת גומלין ביניהם וזו מחריפה את עוצמת המשבר בחקלאות.

ענפי החקלאות והתשומות הקנויות

בשנת תש"מ הוסיף לגדול משקל ענפי הצומח בסך התפוקה של הסקטור החקלאי, לאו דווקא מחמת צמיחה בענפים אלו אלא בעיקר מחמת המשך הירידה בתפוקות ענפי בעלי החיים, כתוצאה מהתאמת הייצור לביקושים המקומים. שינוי המשקל תורם, בין השאר, לגידול בתוצר החקלאי (גם אם התפוקה לא גדלה), מאחר שהערך המוסף בענפי הצומח גבוה מזה שבענפי בעלי-חיים. צמצום משקלם של ענפי בעלי החיים בא לידי ביטוי בירידה בקניות המספוא מחוץ לארץ בשיעור של כ-2 אחוזים, ירידה זו תורמת לגידול של כחצי אחוז בתוצר, כאותה תפוקה. תופעה הראויה לציון בענפי הצומח היא הגידול הרב בגידולי שדה, שהם תחליפי יבוא מובהקים. ייצור החיטה, למשל, כמעט והכפיל עצמו בשנת התש"מ. שתי סיבות תורמות לגידול זה. האחת — שנה חקלאית ברוכת גשם והשנייה — עלייה במחירם היחסי של גרעינים, לעומת גידולי שדה אחרים.

התשומות הקנויות לענפי הצומח ירדו במדה ניכרת. במים הירידה היא תוצאה של שנה ברוכת גשמים, ואילו בתשומות האחרות, כמו דשנים, פועלים, כנראה, שני כוחות: האחד — התאמת השימוש בתשומות למחירים היחסי החדש (למחירי התפוקה) והשני — הקטנת מלאים,

לוח ו' 9

תשומות חומרים ושירותים לחקלאות, תשל"ט ותש"ם¹

הערך במחירים שווים			העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת		
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש"ם
תשל"ט ²		תש"ם	תשל"ט ²		תש

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים.

(2) נתונים מתוקנים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ו' 10 התמיכות לתפוקה בחקלאות, תשל"ח עד תש"ם

הערך, במחירים שוטפים						שיעורי הסובסדיה במחיר ליצור ¹
תשל"ט						תשל"ט
תש"ם						תש"ם
תשל"ז						תשל"ז
תשל"ח						תשל"ח
תשל"ט						תשל"ט
(מיליוני שקלים)						(אחוזים)
ביצים	60	50	17	26	33	13
עופות לבשר	62	103	12	30	19	15
חלב	228	74	33	43	55	9
סך כל בעלי-חיים ²	350	227	16	21	24	7
סך כל ענפי הצומח	15	13	1	1	1	0
סך כל הסובסדיה לתפוקה	365	240	7	9	9	3

(1) שיעור הסובסדיה במחיר ליצור מתקבל מחלוקה של ערך הסובסדיה בסך התפוקה של אותו ענף.
(2) כולל שאר בעלי-חיים.
המקור: משרד החקלאות.

כתוצאה מהתייקרות מחיר אחזקת מלאי¹². מחמת הירידה בקניית תשומות, גדל התוצר בקצב מהיר יותר מקצב גידולה של התפוקה.

תמיכות לתפוקה חקלאית

בשנת תש"ם חלה ירידה חריפה בסובסידיות לתפוקה חקלאית — מכ-9 אחוזים מערך התפוקה בתשל"ט לכ-3 אחוזים בשנה האחרונה. (ראה לוח ו' 10). ברור, שירידה זו, בהתאם למדיניות הממשלה, התבטאה גם בירידה ריאלית בהכנסותיהם של בעלי המשקים מחקלאות. ירדו בעיקר ההכנסות מחלב ומביצי מאכל. קרוב ל-60 אחוזים מהסובסדיה לחלב בתש"ם ניתנה בשני החודשים הראשונים, לפני הפעלת המדיניות המכוונות לביטולה, וכיום היא מזערית ומיועדת לקרן לקליטת עודפים. סובסדיה ישירה לביצי מאכל מקבלים יישובי ההר בלבד, ואילו האחרים מקבלים אותה באמצעות קרן. רק בתמיכות לעוף קפוא לא חלו שינויים משמעותיים, בעוד שהתמיכה לעוף חי הופסקה.

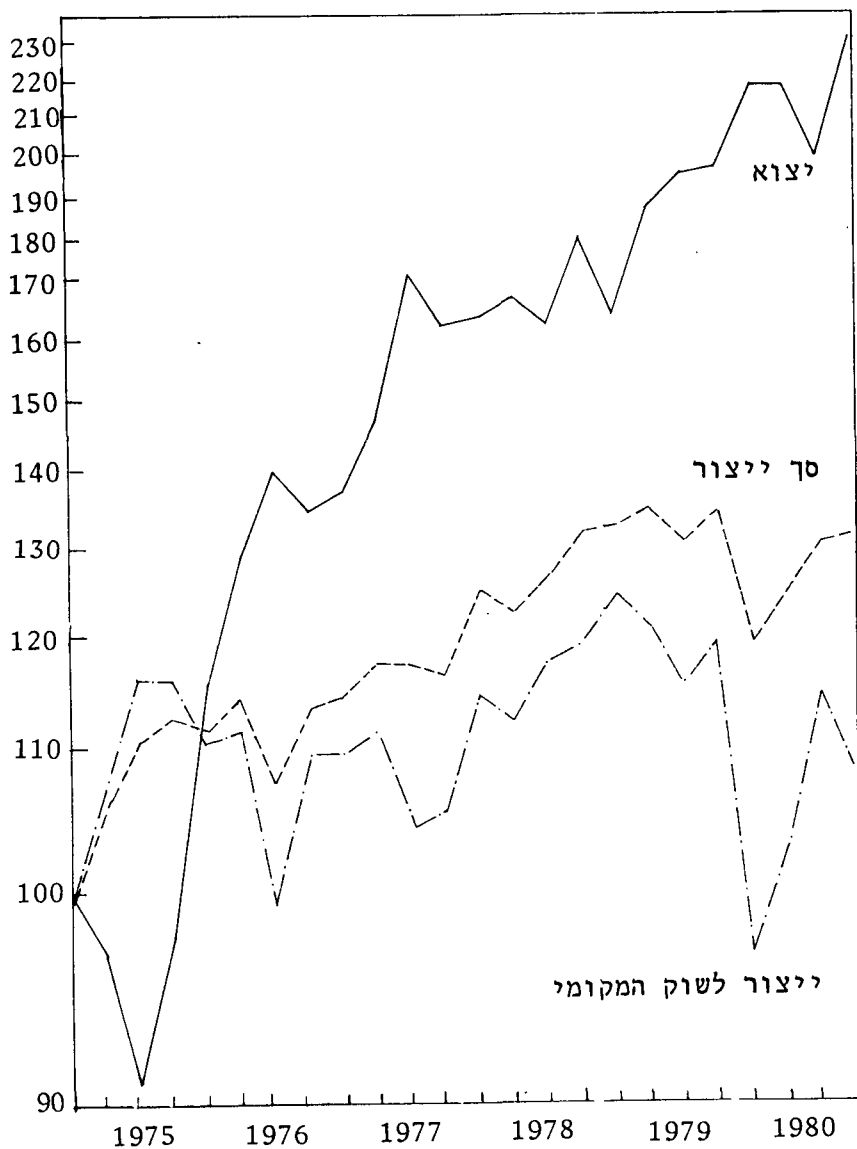
3. התעשייה

שתי מגמות מנוגדות בתכלית אפיינו את התפתחות הייצור התעשייתי¹³ בשנת 1980: עלייה תלולה, בשיעור של כ-17 אחוזים, בייצור המיועד ליצוא, וירידה חריפה של כ-10 עד 12 אחוזים, בתפוקה לשוק המקומי. אותן מגמות מנוגדות ניכרות גם בהתפתחות במשך השנה: ברביע הראשון של השנה, שחלה בו ירידה גדולה בייצור ובמכירות לשוק המקומי, הסתמן פיצוי חלקי בעלייה בולטת ביצוא; ולהפך, ברביע השלישי של השנה ניכרת התאוששות במכירות לשוק המקומי, ואילו היצוא ירד אז באופן משמעותי (ראה במיוחד דיאגרמות ו' 2, ו' 3). עיקר הירידה בייצור חל ברביע הראשון של השנה, עם המיתון הכללי במשק, אך גם בסך הכול היתה שנת 1980 שנה של שפל בפעילות התעשייתית: הירידה בייצור נאמדת בממוצע

¹² כדאי לציין, כי בחקלאות לא הונהג הסדר הקילת מלאי, כמו בתעשייה.

¹³ הייצור התעשייתי ללא יהלומים.

דיאגרמה ו' 2
 מדדי הייצור התעשייתי הריאלי (ללא יהלומים) ליצוא ולשוק המקומי, 1975 עד 1980
 (נתונים רבעוניים מנוכי עונתיות, רביע I 1975 = 100)

ליול חצי לוגריתמי.

שנתי בכ-4 אחוזים¹⁴; מספר המועסקים ותשומת העבודה הצטמצמו בכ-4 אחוזים (כ-12 אלף עובדים בקירוב); הפריץ הכולל של גורמי הייצור ירד בפועל בשיעור דומה לזה של הייצור; ההשקעה הגולמית בענף קטנה בכ-15 אחוזים. אולם, כאמור, היה השפל בפעילות מלווה בשינוי במבנה ייעודי התפוקה, שינוי שבחלקו עשוי להישמר אף בשנים הבאות.

הירידה בביקושים המקומיים לתוצרת התעשייתית ב-1980 נבעה הן מצמצום הביקוש לצריכה פרטית והן מצמצום ההשקעה, ובמיוחד ההשקעה במלאי מוצרים וחומרים (ראה גם לוח ו'12). הירידה בהכנסה הריאלית הפנויה ושינויים חדים במחירים היחסיים של מזון, עקב ביטול הסובסידיות, היו הגורמים העיקריים להקטנת הצריכה של מוצרים תעשייתיים מייצור מקומי, כמו מזון, טכסטיל, ריהוט ומוצרים אחרים למשק הבית. בסך הכול ירד התוצר התעשייתי הנובע ממוצרים אלה בכ-7 אחוזים בשנה האחרונה, והביא לירידה של כשני אחוזים בתוצר התעשייתי הכולל. גם הקיפאון בהשקעות בענפי המשק תרם לצמצום התוצר התעשייתי הכולל, אך גבוהה במיוחד התרומה של הצמצום (המשוער) שחל במלאי המוצרים והחומרים במשק, לאחר עלייה ניכרת במלאי זה בשנת 1979. השינוי ברמת המלאי קשור לא רק להתאמה מחזורית של גובה המלאי אלא גם להתייקרות יחסית של החזקתו, עם עליית הריבית הריאלית ב-1980. אינדיקטורים ארעיים מורים, שהירידה בהחזקת המלאי היתה תופעה שחלה ברוב ענפי התעשייה. עדות להתפתחות זו ניתן, אולי, למצוא בירידת הייצור בענפים המייצרים מוצרים עבור ענף הבנייה, אף על פי שההשקעה בבנייה (סך כל הבנייה לדיור ולענפי המשק) לא הצטמצמה כלל, ותפוקת ענף הבנייה (כולל בנייה ביטחונית) אף גדלה במקצת. מתבטאת כאן, כנראה, הצטברות של מלאי עורף ב-1979, הצטברות שנבעה מציפיות מוטעות ומגוזמות, ושימוש שוטף במלאי זה, משנתבדו הציפיות והחזקת המלאי התייקרה.

חלקן של היצוא לחוץ לארץ בתוצר הכולל הנובע של התעשייה עולה בהתמדה — מממוצע של כ-28 אחוזים, בתקופה שבין 1968 ל-1972, לכ-41 אחוזים, בשנים 1977 עד 1979, ועד ל-48 אחוזים בשנה האחרונה¹⁵. כלומר: קרוב למחצית מן הייצור התעשייתי ב-1980 היתה מיועדת, במישורין או בעקיפין, ליצוא. העלייה במשקל היצוא בתוצר ובתפוקה אירעה ב-1980 כמעט בכל ענפי התעשייה, ולא התמקדה במוצרים או בענפים בודדים, ואפילו לא בענפי היצוא ה"מסורתיים". יתרה מזאת, שלא כמו בעבר, השנה מקורו של עיקר הגידול ביצוא התעשייתי במפעלים קטנים יחסית, ורק כרבע מהגידול מקורו ב-25 מפעלי היצוא הגדולים (המייצאים יותר ממחצית היצוא התעשייתי). נראה, שהגורמים העיקריים לגידול ביצוא בשנה האחרונה הם הירידה בביקושים המקומיים וכן ההתרחבות והחדירה לשווקים חדשים, שבהם נכללת, כפי הנראה, גם ארה"ב¹⁶. יש לציין, שהתרחבות זו חלה אף על פי שהפעילות הכלכלית במשקי היעד העיקריים מותנה בתקופה הנדונה — התוצר הלאומי בהם לא גדל כמעט כלל, וסחר-החוץ צומצם. כפי שנראה, ירידה זו בביקוש של ארצות היעד הנוכחיות היא אחת המגבלות העיקריות, המונעות התרחבות נוספת של היצוא וניצול מירבי של יתרונות הגודל בענפי יצוא רבים. המדיניות הממשלתית לעידוד התעשייה בכלל, ולעידוד היצוא התעשייתי בפרט, השתמשה בתחום המימון בשנים האחרונות בשלושה כלים עיקריים: הלוואות פיתוח לזמן ארוך, בתנאים נוחים ביותר, מענקים להשקעות בתעשייה ואשראי מוכוון ליצוא תעשייתי לזמן קצר. שלושתם

¹⁴ יש לציין כי השנה, יותר מתמיד, תלוי שיעור השינוי בייצור בהגדרת גבולות השנה הנחקרת — אם, לרוגמה, נשווה את הייצור בשנה התקציבית 1980/81 לייצור בקודמתה, נקבל עלייה של כאחוז וחצי במקום הירידה של 4 אחוזים. השינוי בתוצר הנובע מהשימושים, המחושב על בסיס לוחות תשומה-תפוקה 1975, אינו מתאים אף הוא למדד הייצור התעשייתי (ראה לוח ו'12).

¹⁵ הכוונה לערך המוסף הכולל במוצרי היצוא, גם זה הנכלל בתשומות הכיניים, ששימשו חומרי גלם בייצור מוצרים אלה. (ראה לוח ו'12).

¹⁶ לדיון מפורט ביצוא הכולל וכיצד התעשייה, ראה סעיף "היצוא" בפרק "מאזן התשלומים".

לוח ו' 11
אינדיקטורים להתפתחות התעשייה, 1960 עד 1980
(אחוזים)

ממוצע שנתי					העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת				
1961-	1966-	1968-	1973-		1976	1977	1978	1979	1980
1965	1967	1972	1980						
(אחוזים)									
1. סך הייצור התעשייתי ¹	13.4	-0.8	15.4	3.8	5.1	4.3	6.5	4.5	-3.0
2. הייצור התעשייתי למעט יהלומים	..	-0.9	15.4	3.9	4.7	4.3	7.7	5.4	-3.7
3. מספר המועסקים	7.6	-3.7	8.0	1.2	2.5	2.3	1.8	3.5	-3.9
4. תשומת ימי עבודה	..	-5.5	9.4	0.2	2.8	-1.1	0.2	4.6	-3.2
5. ההשקעה הגולמית הריאלית	6.0	-23.9	31.5	-0.9	-8.4	-12.8	14.2	4.7	-14.7
6. מלאי הון הגולמי הריאלי ²	11.0	6.4	7.7	7.8	9.1	7.2	5.5	6.2	6.2
7. התפוקה ליחידת הון ³	2.2	-6.3	7.1	-3.7	-3.7	-2.7	1.0	-1.6	-8.7
8. היצוא התעשייתי הריאלי (ללא יהלומים)	13.7	12.5	16.6	11.7	30.4	18.8	8.9	9.3	17.4
9. הפדיון במחירים שוטפים	20.5	3.0	23.3	58.0	37.3	45.7	75.5	80.9	123.6
10. המחירים הסיטוניים בשוק המקומי	5.0	3.0	6.3	52.8	30.9	38.6	53.2	79.0	135.1
11. סך תשלומי שכר לשכירים	..	5.0	18.7	57.2	40.5	44.4	64.8	94.9	125.3
12. שיעור תשואה להון	..	13	20	19	18	21	19	21	17
13. תמורה להון כאחוז מהתוצר	..	34	43	43	43	44	43	43	38

(1) נתוני הייצור, העבודה והשכר עד לשנת 1978 מותאמים לימי העבודה בפועל; להסברים נוספים — ראה דוח כנק ישראל לשנת 1979, הערה ללוח יג' 1.

(2) מלאי הון גולמי ריאלי לתחילת השנה.

(3) המושג "תפוקה" בלוח זה מתייחס לייצור התעשייתי. המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

לוח 12-1
 התוצר הנובע בתעשייה לפי שימושים סופיים¹, 1975 עד 1980
 (אחורים)

התרומה לשינוי בתוצר הנובע		העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת		משקל השימושים בתוצר הנובע				
1980	1979	1980	1979	1980	1979	1973-1975	1968-1972 ²	
— 1.9	— 0.5	— 7.5	— 1.9	23	26	27	37	הצריכה הפרטית
0.2	— 0.1	1.3	— 0.4	15	15	21	15	הצריכה הציבורית
2.7	1.7	— 19.7	13.5	11	14	18	18	ההשקעה ³
(— 0.5)	(0.7)	(— 3.9)	(5.9)	(11)	(13)	(18)	(18)	מזה: השקעה בנכסים קבועים
— 4.4	1.1	— 8.1	2.0	49	55	66	70	סך כל השימושים המקומיים
0.3	— 0.2	10.1	— 4.7	3	3	3	2	יצוא לשטחים
7.3	3.2	17.5	7.9	48	42	31	28	יצוא לחוץ לארץ
7.6	3.0	17.0	6.9	51	45	34	30	סך כל היצוא
3.2	4.1	3.2	4.1	100	100	100	100	סך כל השימושים הסופיים
		— 3.0	4.5					מדד הייצור התעשייתי (כולל יהלומים)

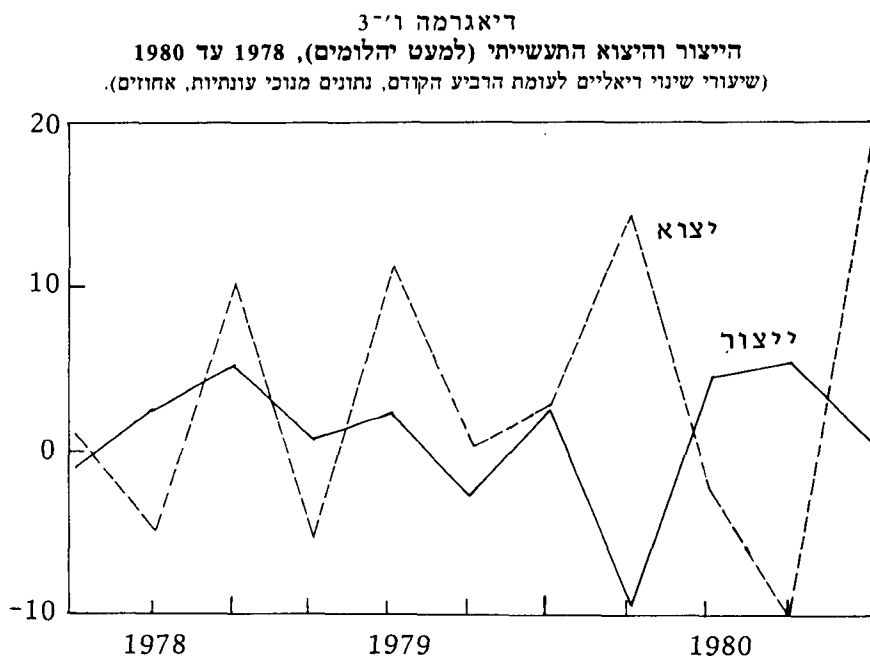
(1) התוצר הנובע בכל שימוש הוא הערך המוסף שנוצר, במישרין ובעקיפין, בייצור המוצרים שנועדו לשימוש זה, כלומר — הוא כולל גם אומדן של התוצר במוצרי הביניים, ששימשו בתהליך הייצור. אומדנים אלה מבוססים על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. ביחס לשימושים סופיים, ועל עיבודי מחלקת המחקר של בנק ישראל, על בסיס לוחות חשומה-תפוקה 1975/76 ביחס לתוצר הנובע.

(2) ממוצע לשנים אלה מבוסס על לוח חשומה-תפוקה 1968/69.

(3) כולל שינויים במלאי התעשייתי בשנים 1979, 1980 בלבד.

כוונו במיוחד להרחבת היצוא, בדרך כלל תוך הפליה של הייצור לשוק המקומי (ואף של תחליפי יבוא); שניים מהם תומכים בגורם ייצור אחד בלבד – ההון הקבוע, ושלושתם כאחד גרמו עיוותים ניכרים בהקצאת המקורות במשק. הלוואות הפיתוח ומענקי ההשקעות הביאו, אמנם, להרחבה בולטת של מלאי ההון ושל עתירות ההון בתעשיות היצוא, אולם עם זאת, חלה הצטברות ניכרת של כושר ייצור בלתי מנוצל בענפים רבים – בהם ענפי היצוא. שיעור הניצולת של ההון המדוד¹⁷ בתעשייה הוסיף וירד ב-1980, לאחר שעלה מעט בשנה הקודמת. ירידת שיעור הניצולת המדודה (כדלעיל) משקפת בבירור את הקיפאון, ואף את הירידה בפריזום הכולל של גורמי הייצור בתעשייה. תרמו לכך לא מעט התמריצים הגבוהים, שקיבלו המשקיעים בתעשייה, דרך המענקים וההלוואות הבלתי צמודות, שנשחקו במהירות עם התגברות האינפלציה. חישוב מקורב של תמריצים אלה מלמד, שההוזלה שניתנה למשקיעים הגיעה לכדי שליש, מחצית ואף יותר מערך ההשקעה. בתנאים אלה, אין פלא, שרכישות הוקדמו ובוצעו לפני שהיה כהן צורך. שנקנה ציוד לשימוש בתקופות קצרות של שיא בייצור בלבד, או כתחליף להוספת משמרת חלקית על הציוד הקיים וכיצא באלו השקעות יתר. התוצאה מכל זה היא גידול רב במלאי ההון הגולמי המדוד, ללא גידול מקביל בתפוקה, ומכאן ההאטה וירידת הפריזום הכולל.

מסתבר, שהמשקיעים ראו בסובסידיה זו, התלויה באינפלציה, גורם זמני, שסופו להיעלם במוקדם או במאוחר. ואכן, באמצע שנת 1979 הוצמדו הלוואות הפיתוח למדד, ולפיכך ירד

¹⁷ להבדיל מההון האפקטיבי ששימש בייצור (ראה לעיל סעיף 1 בפרק זה). סקר של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מאשר מגמות אלו של ניצולת ההון על סמך נתונים בדבר עבודה במשמרות. לפי מחקר זה, חלה ב"מקדם המשמרות" עלייה של כ-4 אחוזים בין 1966 ל-1970 וירידה של כמעט 10 אחוזים בין 1970 ל-1979.

הביקוש להשקעות בתעשייה, בשנת 1980¹⁸. על ירידתו של ביקוש זה השפיעה, כנראה, גם התגברות אי הוודאות של המשקיעים, עם האצת האינפלציה, וכן העדר ציפיות להתרחבות מהירה של השוק המקומי.

עם כל זאת איפשרה העלייה בכמות הנכסים הקבועים התרחבות מהירה ביצוא, גם בשנת 1980, וטמון בהם, כנראה, פוטנציאל מסוים להמשך מגמה זו.

גם עידוד היצוא דרך האשראי המוכון מבוסס מאז 1977, במדה רבה, על סובסידיה התלויה בגובה האינפלציה, וכין העיוותים שהוא גורם במערכת הייצור כולט העידוד שניתן לייצור מוצרים, ללא קשר לערך המוסף: מוצרים רבים בעלי ערך מוסף נמוך קיבלו תמיכה גבוהה, יחסית למוצרים אחרים, בעלי ערך מוסף גבוה.

הצדקה כלכלית אפשרית לתמיכה בייצור ליצוא נעוצה בסיכון הגבוה למפעל, יחסית לזה שעומד בפני המשך כולו. סיכון זה מרחיע יצרנים, הרוצים ויכולים להרחיב את יצואם — לחדור לשווקים חדשים ולייצר מוצרים חדשים מפיתוח מקומי. להרחבת היצוא בשני כוונים אלה דרוש, בדרך כלל, זמן ממושך, ידע והשקעות ניכרות במחקר שוק ובמחקר ופיתוח. תחומים אלה מתאימים לתימוכין ציבורי, על ידי הבטחת זמינות אשראי והשתתפות ממשלתית בסיכונים¹⁹. חשוב להדגיש, שהדרך לעידוד מוצרים חדישים שפותחו בישראל, החשופים לסיכון גבוה, לא תפלה בין גורמי ייצור שונים ובין ייעודי שיווק שונים, ויש להתאימה לשיעור הערך המוסף בייצור. פעילות המחקר והפיתוח בתעשייה היא עתירת עבודה, ונדרשים לכך עובדים בעלי השכלה. תמיכה במחקר ובפיתוח מכוננת אפוא במדה ניכרת לגורם ייצור זה. כיום מוטלים מסים יתרים על גורם הייצור עבודה, לעומת סבסוד גבוה להון הפיסי. עד היום, טרם גובשה שיטה מתאימה להשתתפות ממשלתית בסיכונים.

ייתכן, שהדגשת עידוד ההון הקבוע בהתערבות הממשלתית נבעה גם משיקולים ביורוקרטיים בביצוע מדיניות זו. כלומר: למשרדי הממשלה היה קל יותר לעסוק במספר קטן של מפעלי יצוא (שהרי ביצוא ניכרת ריכוזיות רבה) מאשר לעסוק באלפי מפעלים קטנים יחסית. אף בהשוואה לריכוזיות בתפוקה התעשייתית כולה, בולטת הריכוזיות ביצוא: 50 מפעלי היצוא הגדולים ייצאו השנה קרוב לשני שלישים מכלל היצוא התעשייתי, בעוד ש-50 המפעלים הגדולים בייצור תרמו רק כ-30 אחוזים מהתפוקה הכוללת (וכרבע מהתפוקה המיועדת לשוק המקומי), כפי שמראה הלוח הבא:

הריכוזיות בייצור וביצוא התעשייתי (ללא יהלומים)
(אחוזים)

	המפעלים הגדולים בייצור (1980)			המפעלים הגדולים ביצוא		
	אחוז בסך התפוקה	אחוז בתפוקה ליצוא	אחוז יצוא בתפוקה	אחוז ביצוא 1977	אחוז ביצוא 1980	אחוז יצוא בתפוקה 1980
25 המפעלים הגדולים	23	40	37	51	53	55
50 המפעלים הגדולים	30	49	34	62	65	54
יתר המפעלים	70	51	16	38	35	16
סך כל התעשייה	100	100	22	100	100	22

¹⁸ הירידה הריאלית בסך הלוואות הפיתוח הגיעה בשנת 1980 לכ-30 אחוזים. כשליש מאשראי זה עדיין אינו צמוד, כגין אישורים שניתנו בעבר.

¹⁹ ב-1980 הגיע סכום התמיכה הממשלתית למחקר ולפיתוח לכ-230 מיליון שקלים, לאחר כ-100 מיליון שקלים ב-1979. לשם השוואה — הלוואות הפיתוח הממשלתיות לתעשייה הסתכמו השנה בכ-1,200 מיליון שקלים.

לריכוזיות הגבוהה ביצוא יש משמעות נוספת בתחום הארגוני: למפעלים גדולים קל יותר להפעיל את מערכות השינוק הדרושות לשם חדירה לשווקים חדשים ולשם הפצת מוצר חדש, במיוחד כאשר הם מייצרים מיגוון רחב של מוצרים ויכולים להחזיק רשתות שיווק משלהם. רוב המפעלים הגדולים ביצוא הם גם מן המפעלים הגדולים בייצור, וחלק נכבד מתוצרתם מיועד לשוק המקומי – כאלה הם התעשייה האווירית, התעשייה הצבאית, "תדיראן", בתי הזיקוק, "פולגת", "מכתשים", "דשנים וחומרים כימיים" ואחרים. ירידה בכיקוש המקומי למוצריהם ממריצה הפניה מהירה לשוקי חוץ ומאפשרת לפעמים להקדים הזמנות. ההתארגנות בחברות גדולות ואף בקונצרנים גדולים חשובה גם מבחינת המימון – היא מאפשרת הזרמת הון פנימית בין חברת האם לחברות הבת ובין חברות הבת השונות לבין עצמן.

כפי שראינו בעבר, בתקופות של שפל בייצור התעשייתי, מלווה הירידה בתוצר בירידה במשקל התמורה להון וכשיעור התשואה על ההון²⁰, ואכן, בשנת 1980 חלה עלייה בתמורה לעבודה בתעשייה – משיעור של כ-57 אחוזים²¹ בשלוש השנים האחרונות לכ-62 אחוזים. שיעור התשואה על ההון – הכולל רווחים מייצור, תשלומי ריבית ורנטות – ירד מ-21 אחוזים ב-1979 ל-17 אחוזים ב-1980 (ראה לוח ו'-11). אין זו אלא השתקפות של הירידה בפריון הכולל ב-4 אחוזים.

סך תשלומי הריבית גדל ריאלי בשנה האחרונה. מגמת העלייה הנמשכת בשיעור המימון של הפירמות דרך הלוואות הואטה, כנראה, בשנה האחרונה, הכראיות של מימון זה לפירמה הלכה ועלתה, ככל שגברה האינפלציה, גם מאחר שהוצאות המימון על הלוואות לרכישת נכסים מותרות לניכוי לצורך מס. כתוצאה מכך עלה "המנוף הפיננסי" בתעשייה בשנים הקודמות, כלומר, משקל הון ההלוואות במימון החברות עלה, וחלקו של ההון העצמי במימון זה ירד. מכאן, שהשינויים בשיעור הרווח על ההון העצמי אינם ברורים. יש לזכור, כי מדובר בתשואות לפני מס, ולכן יש להביא בחשבון שתי השפעות מנוגדות על הרווח הנקי: מיסוי רווחים אינפלציוניים מצד אחד, ושחרור ממס בתוקף "הקילת המלאי", מצד שני. בסך הכול מראים אינדיקטורים חלקיים שתשלומי מס-ההכנסה בידי הפירמות בתעשייה היו ב-1980 קטנים ביותר²², אך גם הרווחיות היתה נמוכה. אולי כבר היתה לדבר השפעה חלקית על ההשקעות ב-1980 – וזהו תמריץ שלילי להתרחבות ההון בתעשייה, בשנה הבאה. כאן כדאי לציין שיחד עם הירידה בשיעורי התשואה מפעילות הייצור בתעשייה, ייתכן שעלו גם הכנסות אחרות של התעשיינים, במיוחד מהשקעות בניירות-ערך בבורסה. דבר זה מסתבר מהאפשרות שעמדה בפניהם, עד לזמן האחרון, לקבל אשראי בלתי צמוד ברובו, מצד אחד, ולנכות את הוצאות המימון, לצורך מס, מצד שני. נוסף על כך יכלו במקרים מסוימים לרכוש ניירות ערך, שהרווחים עליהם פטורים ממס או חייבים במס מוקטן.

השכר ברוטו ליום עבודה עלה בשנה האחרונה בשיעור של כ-133 אחוזים, כשיעור העלייה במדד המחירים של התפוקה התעשייתית (ממוצע בין מחירים סיוניים בשוק המקומי למחירי היצוא), וכן, בקירוב, כשיעור העלייה במדד המחירים לצרכן. השכר הריאלי, ששולם לעובדים השנה²³ נשאר אפוא קבוע, פחות או יותר, אף על פי שפריון העבודה בתעשייה לא עלה, זה

²⁰ התשואה חושבה כהפרש בין הערך המוסף במחירי גורמי ייצור לבין סך השכר ששילמו היצרנים, בתוספת זקיפת שכר לבעלים שעבדו במפעל. ההון הוא סך כל ההון הקבוע והשוטף בתעשייה, לאחר שיערוך. התמורה להון אינה כוללת רווחי הון. הנובעים ממענקים ומאשראי בלתי צמוד להשקעות.

²¹ מהערך המוסף במחירי גורמי ייצור, כולל סובסידיה, הגלומה באשראי המוכוון.

²² ראה גם סעיף המסים בפרק "הסקטור הציבורי".

²³ השכר הריאלי ליום עבודה למעבידים עלה השנה בכ-8 אחוזים. ההבדל נובע מהעובדה, שמדד המחירים של התוצר במחירי גורמי הייצור עלה פחות ממדד מחירי התפוקה, וזאת כתוצאה מצמצום הסובסידיות לייצור מקומי וליצוא.

הייצור והיצוא התעשייתיים ומשקל היצוא הישיר והכולל בתפוקה הנובעת, 1979 ו-1980

משקל היצוא בתפוקה הנובעת				העליה או הירידה (-) בכמות לעומת השנה הקודמת				
יצוא כולל		יצוא ישיר		יצוא ישיר		ייצור		
1980	1979	1980	1979	1980	1979	1980	1979	
(אחוזים)								
65	63	52	52	3	2	8	9	מכרות ומחצבים
18	17	14	13	5	8	- 4	10	מזון, משקאות וטבק
65	56	28	25	20	27	- 7	3	טקסטיל
59	49	58	48	31	13	4	0	הלבשה
15	14	9	9	3	- 4	- 13	1	עץ ומוצריו
39	31	11	6	17	88	- 10	7	נייר ומוצריו
24	22	9	8	13	- 5	9	2	הדפסה והוצאה לאור
31	26	23	19	25	27	- 2	- 13	עור ומוצריו
55	47	43	35	23	2	- 4	- 4	מוצרי גומי ופלסטיק
54	48	34	29	19	8	- 3	5	כימיקלים ומוצרי נפט
7	6	3	2	38	- 34	0	4	מינרלים אל-מתכתיים
38	28	22	13	(77)	17	- 7	0	מתכת בסיסית
40	35	25	22	20	- 14	- 4	9	מוצרי מתכת
47	37	35	26	38	20	- 1	- 1	מכונות
42	33	35	27	40	11	- 3	2	ציוד חשמלי ואלקטרוני
47	40	41	35	- 3	38	- 9	19	כלי הובלה
57	52	52	48	3	14	- 14	9	שונות
סך כל התעשייה למעט יהלומים								
40	35	28	24	17	9	- 4	5	
43	38	32	28	15	- 2	- 3	4	סך כל התעשייה

- (1) העלייה או הירידה בכמות בייצור וביצוא התעשייתיים מבוססים על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. סיווג היצוא הותאם לזה של הייצור במדת האפשר.
- (2) הנתונים על היצוא של ענף הכמיקלים ועל סך היצוא התעשייתי כוללים בלוח זה גם את המכירות של מוצרי נפט לאניות ומטוסים זרים בגמלי ישראל, בעוד שבלוח בפרק מאזן החשלושים כלולות מכירות אלה ביצוא האחר.
- (3) משקל היצוא הישיר והיצוא הכולל בתפוקה הנובעת נאמד במחלקת המחקר של בנק ישראל על בסיס לוחות חשומה-תפוקה 1975/76, וביקושים סופיים שנחקבלו מהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. משקל זה נמדד כיחס בין הייצור (היישיר או הכולל) לתפוקה הנובעת במחירי גורמי ייצור (כולל סובסידיות, וללא מסים) בכל ענף, בהתאם לסיווג הענפי של לוח חשומה-תפוקה 1975/76.

לוח ו' 14
אינדיקטורים להתפתחות התעשייה¹ 1979 ו-1980
(העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת, אחוזים)

1980				1979				
רביע IV	רביע III	רביע II	רביע I	רביע IV	רביע III	רביע II	רביע I	
0.2	5.1	4.3	— 9.6	2.2	— 2.9	1.3	0.8	1. הייצור התעשייתי
18.7	— 10.5	— 2.2	14.4	2.5	0.6	1.1	— 5.2	2. היצוא התעשייתי
1.0	0.4	— 0.3	— 3.8	— 1.1	0.2	0.8	1.0	3. מספר השכירים
1.2	0.7	0.6	— 7.0	3.2	— 0.9	— 1.0	4.0	4. ימי עבודה למעשה
								5. ייצור ליום עבודה
— 1.0	4.4	3.7	— 2.8	1.7	— 2.3	2.2	— 3.9	(פריזן העבודה)

(1) סך התעשייה, למעט יהלומים, נתונים מנכי עתהית.

כשנתיים, אלא בשיעור אפסי. בשמונה השנים האחרונות, מאז 1973, עלתה עתירות ההון, (הון לעובד), ב-6.5 אחוזים לשנה בממוצע; פירון העבודה עלה בכ-4 אחוזים, והשכר הריאלי עלה אף הוא בכ-4 אחוזים. התופעה המשתקפת בשנתיים האחרונות — העדר קשר בין השינויים בשכר הריאלי המשולם לעובד לבין השינויים בפירון העבודה — בולטת גם בהשוואת ענפי התעשייה השונים זה לזה. ב-1980 במיוחד נראה, כי השינוי בשכר ליום עבודה היה כמעט אחיד בכל הענפים, בניגוד לפיזור רחב יותר, אף בממוצע רב-שנתי, בתקופה קודמת. אין זאת אלא השפעתם של שיעורי האינפלציה הגבוהים ושל הסכמי העבודה האחידים, שנשמרו כמעט כלשונם, בתקופה זו של שפל ופיטורים בתעשייה ושל התגברות האבטלה במשק כולו.

גם מחירי התשומות מיכוא לתעשייה, פרט לדלק, עלו ב-1980 בשיעור דומה לשיעור עלייתם של מחירי התפוקה והעבודה (כ-128 אחוזים). מחירי האנרגיה — חשמל ודלק — עלו בשיעור גבוה יותר (קרוב ל-200 אחוזים), אולם משקל האנרגיה בתפוקה התעשייתית עדיין נמוך למדי, למרות העלייה היחסית במחירי הדלק מאז 1975: ההוצאות על אנרגיה היו רק כ-2.5 אחוזים מערך התפוקה ב-1975, והן הגיעו ל-3.5 אחוזים ב-1980. ייתכן שבחוסר החשיבות של גורם זה בסך ההוצאות נעוץ ההסבר העיקרי לכך, שכמות החשמל שצרכה התעשייה גדלה בשיעור דומה לשיעור גידולו של הייצור בתקופה כולה, ולא ניכרת נטייה לחיסכון באנרגיה, כפי שניתן היה לצפות, עקב השינוי במחירה היחסי.

4. התחבורה, התקשורת והתיירות

בשנת 1980 ירדו התוצר ותפוקת ענף התחבורה והתקשורת כ-4 אחוזים, לאחר האטה הדרגתית בגידול התפוקה בשנים 1977 עד 1979 (ראה לוח ו-15). הירידה בתפוקה איפיינה את מרבית ענפי המשנה, הן בהובלה הפנים-ארצית והן בהובלה הבינלאומית — נוסעים ומטענים. התפתחות זו נובעת משילוב של הירידה בפעילות הכלכלית בכמה ענפים ושל ירידה בסך הצריכה הפרטית. אלה השפיעו בעיקר על ההובלה הפנים ארצית, שהביקוש לשירותיה נגזר, בדרך כלל, מהביקוש לענפי המשק. תפוקת הענף נפגעה גם מיירדת היבוא, שצמצמה את פעילות הספנות והנמלים, וכן מהמיתון ברוב המדינות המפותחות, שהביא לשפל בתעופה העולמית הבינלאומית ובכלל זה ב"אל-על".

ב-1980 חלה עליית מחירים יחסית ניכרת בהובלה הפנים-ארצית, בעקבות הירידה הריאלית בסובסידיה לתחבורה הציבורית. התייקרות הדלק, יחסית למדד המחירים הכללי, הוצאה השנה כממוצע (כ-15 אחוזים בבנוי ו-24 אחוזים בסולר); גם הדלק לתעופה ולספנות התייקר במדה ניכרת. מאחר שההוצאה על דלק נוטלת 20 עד 30 אחוזים מסך הוצאות התפעול של ענפי המשנה השונים, הרי שהתייקרות תשומה זו היתה, כפי הנראה, גורם עיקרי בהתייקרות התפוקה ליצרן ולצרכן, תוך ירידה בניצולת הציוד בענף.

בהשקעה הגולמית בענף נרשמה בשנת 1980 ירידה ניכרת — למעלה מ-28 אחוזים. בלטה במיוחד הירידה בהשקעות בכלי רכב ובכבישים — כ-30 אחוז, כאשר חלקם של שני רכיבים אלה בהשקעה הכוללת בענף הוא 55 עד 60 אחוזים. חלק מהירידה בהשקעות נובע מריסון תקציבי הפיתוח בסקטור הציבורי. יש לראות צמצום זה בהשקעות על רקע היווצרות של עודף כושר ייצור בחלקי ענף שונים. אין זה מתמיה אפוא, שבשנה האחרונה לא חל, כמעט, שינוי במלאי ההון הגולמי בענף, ובאוניות ומטוסים נרשמה אף ירידה.

לוח ו' 15
השינויים בתפוקה הריאלית, בתוצר וכמחירים של התחבורה והתקשורת, לפי ענפי משנה. 1973 עד 1980
(העלייה או הירידה (-). אחוזים)

במחירים	בתפוקה						המשקל	אומדן המשקל בתוצר הגולמי	של הענף ב-1979 (מחירי 1972/73)
	1980	1979	1980	1979	1978	1977	ממוצע 1973-6	בפדיון 1979	
הובלה פנים-ארצית	156	68	-1.0	3.5	8.0	7.1	3.0	47	59
תחבורה יבשתית	166	78	-5.6	2.4	6.2	2.9	-0.8	28	36
אוטובוסים	206	85	-11.1	—	8.5	1.4	0.6	8	11
מוניות	147	76	-5.0	2.0	3.0	5.0	-0.9	3	4
משאיות	154	74	-3.6	3.5	5.4	3.4	-1.7	16	19
רכבת	127	100	8.1	7.8	13.1	8.6	4.1	1	2
תחבורה אחרת	142	56	5.9	5.0	10.4	12.8	9.3	19	23
קווי דלק	97	37	24.9	-69.4	15.4	4.7	-2.2	0	1
תעופה פנים-ארצית	119	81	-10.3	37.2	5.7	—	0.5	1	0
תקשורת	143	56	6.0	12.2	10.5	13.5	11.0	18	22
הובלה בין-לאומית	127	58	-6.8	10.3	7.6	11.8	6.1	53	41
ספנות ונמלים	118	57	-5.8	8.2	7.4	6.4	6.0	36	26
ספנות	121	58	-4.0	6.1	6.0	7.5	7.1	30	19
נמלים	101	54	-14.2	19.1	15.2	0.8	0.6	6	7
תעופה בין-לאומית ושדות תעופה	146	59	-10.2	15.0	8.1	26.1	6.7	17	15
תעופה בין-לאומית	149	59	-10.2	15.4	8.3	28.2	6.6	15	13
שדות תעופה	122	61	0.1	11.5	5.7	23.6	7.5	2	2
סך כל התפוקה במחירי שוק	141	63	-4.1	7.1	7.8	9.4	4.4	100	100
סך כל התוצר הגולמי במחירי 1972/73			-4.0	6.0	8.0	8.7	3.4		

- (1) התפוקה היא במחירי שוק, כולל גביות בול ביטחון (עד אפריל 1978) באוטובוסים, ברכבת ובתקשורת, למעט סובסידיות לאוטובוסים, גירעון הרכבת, ומסי הנסיעה בתעופה (עד אוקטובר 1977). מ-1976 כוללים הנתונים גם מס ערך מוסף, הנגבה בענפי המשנה השונים.
 - (2) הבסיס לאומדן השינוי בתוצר הענף הם נתוני לוחות תשומה-תפוקה לשנת 1972/73. שינויי התפוקה השנתיים בענפי המשנה משמשים אינדיקציה לשינוי התוצר במחירים קבועים.
 - (3) נתוני 1977 ו-1978 מתוקנים. בענפי המשנה: אוטובוסים, תעופה פנים-ארצית, תקשורת, נמלים, תעופה, ושדות תעופה, חלק מההבדלים בין הנתונים כאן לבין אלה שפורסמו בדוחות קודמים, נעוץ בשינוי שנת הבסיס (לשנת 1978).
 - (4) בענף שדות תעופה שונתה, החל מ-1979, הגדרת הענף, וחלק מהפעילות הקשורה במטען והערכה לענף אחסנה, שאיננו נסקר בפרק זה.
 - (5) חישובי התפוקה במוניות, במשאיות, בקווי דלק, ובספנות (לשנים 1978 ו-1979) — חישובי בנק ישראל, על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והגורמים הפעילים בענפי משנה אלה.
 - (6) החישובים — לפני עיגול המספרים.
- המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

במקביל לירידת התפוקה ב־1980 ירדה בענף גם תשומת העבודה, אמנם בשיעור נמוך יותר — כאחוז עד שניים בממוצע שנתי²⁴. משמעותו של דבר ירידה ממשית בפריון העבודה ובפריון הכולל בענף התחבורה כולו. ב־1980 גדלה תנועת התיירות לישראל בקצב דומה לאשתקד ובדומה לגידול בתיירות הבינלאומית: 5-6 אחוזים.

א. הסעת נוסעים פנים-ארצית

התפוקה, הנובעת מהסעת נוסעים פנים-ארצית (באוטובוסים)²⁵, במוניות, ברכבת ובתעופה), ירדה בשנת 1980 בכ־9 אחוזים, לאחר גידול מה בשנת 1979. תצוין במיוחד הירידה יוצאת הדופן (שקשה להסביר את עוצמתה) בתפוקה בקווים הקבועים בענף האוטובוסים — ירידה ב־9 עד 10 אחוזים, לאחר עלייה של 4 עד 5 אחוזים בשנת 1978 ו־1979. על מה שהתרחש בשנת 1980 בתחום הנסיעות ניתן ללמוד גם מנתונים על שירותי הרכב הפרטי, אשר אינם כלולים במישרין במדידה המקובלת של התוצר: הוא קצב הגידול במספר המכוניות הפרטיות (כ־5 אחוזים השנה, לעומת כ־12 אחוזים אשתקד²⁶), אף שמחירן היחסי ירד משמעותית; הקילומטראז' הממוצע למכונית פרטית פחת ב־9 אחוזים, ועמו ירדה גם תצורת הבנוין של כלי הרכב, זו השנה השנייה ברציפות. התפתחויות אלה מתואמות אמנם עם הירידה הריאלית בצריכה הפרטית ב־1980, אך עוצמת הירידה בתפוקה הושפעה גם מהעלייה הניכרת במחירים היחסיים של כל שירותי התחבורה הציבורית. כמו כן התייקרה יחסית אחזקת הרכב הפרטי, אף כי בשיעור נמוך מהתייקרות התחבורה הציבורית. עליית מחירי הבנוין היתה גבוהה מעליית מדד המחירים לצרכן בכ־15 אחוזים ו־13 אחוזים בשנים 1980 ו־1979, בהתאמה²⁷. המחירים בענף האוטובוסים בשנת 1980 עלו בממוצע פי שלושה ויותר, יחסית ל־1979 (וב־32 אחוז, יחסית למדד הכללי) — זאת בעקבות הצמצום בסבסוד הענף. הסובסידיה הישירה לתחבורה הציבורית הסתכמה ב־500 מיליון שקלים בקירוב, ובניכוי מדד מחירי התשומות בענף מתגלה ירידה ריאלית של למעלה משליש בהיקפה של הסובסידיה הזאת. כתוצאה מכך ירד היחס בין הסובסידיה לפדיון ממכירת כרטיסים בקווים הקבועים, מ־90 אחוזים ב־1979 לכ־48 אחוזים ב־1980, תוך שיפור בתנאי הסחר של הענף.

בדוחות קודמים עמדנו על המטרות ועל ההשלכות התחבורתיות והכלכליות, שיש למדיניות סבסוד התחבורה הציבורית. מטעמים אלה הדגשנו את חשיבותה של העלאת תעריפי נסיעה מתונה בנסיעות עירוניות, יחסית להעלאת תעריפיהן של נסיעות בינעירוניות. בפועל היתה התפתחות המחירים היחסיים בשירותי האוטובוסים הפוכה. (במקביל היתה ההתייקרות בשירותים הבינעירוניים של המוניות גבוהה מזו שבשירותים העירוניים של ענף זה). חרף הירידה בתפוקת האוטובוסים, שהתבטאה גם בירידת הקילומטראז' השנתי שלהם, עלה ב־1980

²⁴ על פי נתוני סקר כוח אדם, המורדים תשומת שעות העבודה, ועל פי נתוני הביטוח הלאומי, המורדים את מספר משרות השכיר בענף.

²⁵ בדוחות בנק ישראל לשנים קודמות כבר עמדנו על כך, שאין כיסוי סטטיסטי מלא של ענף האוטובוסים. במשק פועלות למעלה מ־20 חברות אוטובוסים, שאינן קשורות לתחבורה הציבורית, המתמחות בנסיעות תיור וטיוול; תפוקתן של חברות אלה לא נאמדה עד כה. גם נתוני התפוקה המצויים לוקים כמהימנותם הסטטיסטית, במיוחד בהתחלקות בין שנים קלנדריות.

²⁶ רמת המינע, במונחי מכוניות פרטיות ל־1000 נפש, היתה בסוף 1980 — 106.6, לעומת 103.6 ו־95.2 בשנים 1979 ו־1978, בהתאמה.

²⁷ בין הגורמים לירידת התפוקה ניתן למנות גם את הירידה בביקוש להסעות עבור מערכת הביטחון, שהשפיעה על סקטורים אחדים של הענף, וכן את העובדה, שבאמצע 1980 החלו החיילים לשלם חלק ממחיר הנסיעה בקווים בינעירוניים, לאחר שמאז 1976 היו פטורים מתשלום.

מספר ימי העבודה למעשה בענף כ־1.5 אחוזים (אשתקד עלה מספר זה כ־3.8 אחוזים) — כשיעור הגידול הממוצע במספר האוטובוסים (אף הוא 1.5 אחוזים). התפתחויות אלה בהיצע ובתפוקה מצביעות אפוא, על ירידה בפריון ענף האוטובוסים בשנת 1980, אף שהגידול בתשומות מאפשר גם לשפר את רמת השירות לנוסעים.

ב. הובלת מטענים פנים-ארצית

התפוקה הנובעת מהובלת מטענים, אשר כ־95 אחוזים ממנה מקורה בענף המשאיות, ירדה ב־1980 בשיעור של 2-3 אחוזים, לאחר ירידה של כ־2 אחוזים אשתקד. הירידה בתפוקה אשתקד נבעה, רובה ככולה, מצמצום תפוקת צינורות הדלק בעקבות המשבר האיראני, והיא לא שיקפה התפתחויות כלכליות במשק. לעומת זאת ב־1980, נגזרה הירידה בתפוקה מירידת הביקושים מצד ענפי המשק. ההובלות עבור ענף הבנייה ועבודות עפר, הנוטלות כרבע מתפוקת ענף המשאיות, תרמו כמחצית האחוז לירידת תפוקה זו. ההובלות במשאיות לענפי החקלאות, המזון והעץ ומוצריהם תרמו כל אחד לירידת התפוקה בשיעורים דומים. שאר ענפי התעשייה תרמו אף הם, בדרך כלל, לירידת תפוקת ענף המשאיות, וזו ירדה בסך הכול בשיעור של 3 עד 4 אחוזים²⁸. הסטה מסוימת של מחצבים (בעיקר פוספטים) מהובלה במשאיות להובלה ברכבת היתה אחד הגורמים לגידול מהיר יחסית בתפוקת הרכבת בהובלת מטענים (12 אחוזים). הירידה בהובלת מטענים ב־1980 נגרמה גם בשל הירידה הניכרת בכמות מטעני היבוא בנמלים.

במחצית השנייה של 1979 ובראשית 1980 גדלה מצבת המשאיות במדה ניכרת, בעיקר מחמת ציפיות המובילים להשתלבות בהיערכות הביטחונית בנגב. מאחר שציפיות אלה לא נתמלאו, ונוסף על כך ירדו גם הביקושים האזרחיים — השתרר בענף המשאיות רפיון, שראשיתו עוד בסוף 1979.

הגידול במצבת המשאיות במהלך 1980 היה, על פי אומדן ארעי²⁹, 5 אחוזים בקירוב, ואילו התוספת לכושר ההובלה במשאיות (התלוי גם בגודל הרכב ובגילו) היתה גבוהה יותר. העלאות תעריפי ההובלה, שאושרו על ידי הממשלה, הסתכמו במוצע שנתי ב־155-160 אחוזים. אף על פי שנוצר עודף של כושר הובלה, ולמרות התגברות התחרות בין המובילים, מומשו העלאות אלה כמעט במלואן. בדומה לאשר אירע ב־1979, נרשמו גם ב־1980 עליות מתונות יחסית במחירי מכרזים, במיוחד בעבודת עפר. על קיומו של עודף כושר הובלה בענף מעידה גם העובדה, שהסרת הפיקוח על מחירי ההובלה בדצמבר 1980 לא נוצלה להעלאות מחירים חריגות. ראוי לציין, שבאוקטובר 1980 בוטלו התקנות, שהתירו הובלת מטענים בתנאי עומס יתר. שינוי זה במדיניות נועד להבטיח שימוש יעיל יותר בתשתית הכבישים והרכב וכן לצמצם אפקטיבית את עודפי כושר ההובלה. לפי שעה אכיפת התקנות היא חלקית בלבד, ובכך נתווסף מימד נוסף לתחרות שבין המובילים — תחרות בין חברות וארגונים, הממלאים אחר התקנות לאחרים, החורגים מהן. אכיפת התקנות עשויה גם להחיש את יעולה של ההובלה מבחינה טכנולוגית, בין השאר, משום שיש בה כדי לעודד בחירת סוגי רכב מתאימים יותר לסוגי ההובלה ולתשתית הכבישים.

²⁸ השינוי בתפוקת ענף המשאיות אינו נמדד במידה ישירה אלא על פי אינדיקטורים; לפיכך יש להתייחס לאומדן זה בהירות. ליתר פירוט ראה דו"ח בנק ישראל 1979, עמ' 244.

²⁹ לפי שעה אין נתונים סופיים על מצבת כלי הרכב לשנת 1980.

תפוקת ענף התקשורת (כשהיא נמדדת בפדיון במחירים קבועים) גדלה בשנת 1980 בשיעור של 6 אחוזים, לעומת 12 אחוזים אשתקד. במקביל לעליית התפוקה חלה ב-1980 ירידה יוצאת דופן — כ-9 אחוזים בממוצע — במספר המועסקים, לעומת עלייה בכ-2 אחוזים במספרם ב-1979. הגידול בתפוקה משירותי הטלפון, הנוטלים כ-80 אחוזים מתפוקת הענף, הואט משיעור של 15 אחוזים ב-1979 לכ-8 עד 9 אחוזים השנה.

מספרן הכולל של פעימות המונה, שהוא אינדיקציה לשימוש השוטף בשירותי הטלפון, גדל ב-1980 בקצב מואט. במספר פעימות המונה לקו ישיר חלה בשנתיים האחרונות ירידה בממוצע, הנובעת מהתוספות מנויי טלפון חדשים, מרביתם משקי בית, שאינטנסיביות השימוש שלהם בטלפון נמוכה מזו של הסקטור העסקי והציבורי; זאת נוסף על השפעת ההתפתחויות הכלכליות במשק. בשנים 1980 ו-1979 בלט במיוחד הגידול המואץ במספר ההתקנות של קווי טלפון חדשים (28 ו-25 אחוזים, בהתאמה), לאחר 3 שנים רצופות של ירידה במספר ההתקנות³¹. התפתחות זו מוסברת ביתר איוון בין רכיבי ההשקעות (מרכזות, מבנים, רשת קווים וכו'), איוון שלא היה מלווה בשינוי משמעותי בהיקף ההשקעה הריאלית; כמו כן נוצלה יותר היכולת הפנויה במרכזות, לעתים תוך אי הקפדה על קריטריונים של עדיפויות בהתקנה (כגון משך זמן ההמתנה) — כל אלה במסגרת תכנית לצמצום מואץ של תור הממתנים לטלפון ועל רקע ההכנות להפיכת שירותי הטלפון לחברה עסקית. נראה, שהגידול המהיר במספר ההתקנות אינו מותיר כמעט קיבולת פנויה במרכזות הטלפונים, ולכך נודעת השפעה שלילית על טיב השירות. במקביל לידידה הריאלית בצריכת מוצרים בני-קיימא בשנת 1980, ירד במדה ניכרת (כ-16 אחוזים) גם מספרן השנתי של הבקשות להתקנת טלפון. על כן הצטמצם לראשונה, בכ-6 אחוזים, עודף הביקוש המצטבר. למרות התפתחות זו עדיין נותר תור ממתנים לטלפון, שהגיע בסוף 1980 לכ-207 אלף איש.

העלייה הממוצעת במחירי תפוקת התקשורת היתה השנה גבוהה מעליית מדד המחירים הכולל, לאחר שזו פיגרה אחריה ב-1979. מחישוב ההתייכרות הממוצעת בשתי השנים האחרונות עולה, ששירותי התקשורת התייקרו בשיעור דומה לשיעור עלייתו של מדד המחירים הכללי³².

ד. ספנות ונמלים

התפוקה הריאלית של ענפי הספנות והנמלים ירדה בשנת 1980 כ-6 אחוזים. לאחר שב-1979 היתה הובלת הדלק הגורם המכריע שהשפיע על פעילות ענף הספנות, הרי שב-1980 היה הגורם העיקרי לירידת התפוקה, הן בספנות והן בנמלים, ירידת כמות מטעני היבוא (למעט דלק)³³.

³⁰ לא כולל פעילות בנק הדואר. נתוני שנים קודמות — מתוקנים; נתוני 1980 — ארעיים. ראוי לציין, שחלוקת הנתונים הכספיים לשנים קלנדריות היא בעלת מהימנות סטטיסטית מוגבלת, וגם חלק מהנתונים הפיזיים מתעדכן בפיגור.

³¹ עם זאת, כשכוללים גם את מספר ההעתקות החיצוניות של קווי טלפון, לצורך מדידת התפוקה הנובעת מהתקנת טלפונים, הרי ב-1980 היתה האטת מה בגידול התפוקה לעומת אשתקד. בשנת 1980 הותקנו כ-76,000 קווי טלפון חדשים.

³² על פי המדידה של רכיב התקשורת במדד המחירים לצרכן, שהיא שונה ממדידת השינוי במחירי תפוקת הענף. ³³ השינוי בתפוקה הריאלית בספנות נמדד דרך השינוי בפדיון במחירים קבועים. אומדן השינוי במחירים בספנות חושב באמצעות שקלול השינוי במחירי הובלות מטענים ודלק (שחושבו בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה) ודמי החכרה לזרים (חישובי בנק ישראל). מדד מחירי הובלות מטענים הוא, למעשה, מדד פדיון ליחידת תפוקה, בניכוי חלקי בלבד של השפעת ההבדלים בין סוגי המטען, ועל כן יש להתייחס בזהירות להשוואת מחירים אלה למדדי מחירי ספנות בעולם.

לוח ו' 16
 הפדיון במחירים שוטפים והשינוי בתפוקה בספנות הישראלית, 1978 עד 1980¹

הפדיון לפי סוג הובלה		התפלגות הפדיון			העלייה או הירידה (—) בתפוקה הריאלית ⁵		
1978 ²	1979 ²	1980	1979	1978	1979	1980	
(מיליוני שקלים)							
(אחוזים)							
הובלת מטענים (לרבות דלק) ³	1,141	1,689	3,650	93	82	83	— 6.4
מזה: מטעני יבוא	351	648	1,216	29	31	28	— 17.9
מטעני יצוא	148	278	648	12	14	15	12.1
מטענים בין נמלים זרים	642	763	1,786	52	37	40	— 1.3
התכרה לזרים ⁴	70	329	634	6	16	15	7.5
שונות	20	45	100	1	2	2	0.8
סך הכול	1,231	2,063	4,384	100	100	100	— 4.0

- (1) החישובים — לפני עיגול המספרים.
 (2) נתוני 1978 ו-1979 מתוקנים. נתוני 1980 ארעיים.
 (3) לרבות הובלת דלק לטרנויט ב-1978.
 (4) לא כולל ההכרות בין חברות ישראליות לבין עצמן.
 (5) העלייה או הירידה (—) בתפוקה — על פי חישובי בנק ישראל והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

התפוקה הנובעת מהובלת מטעני היבוא בספנות הישראלית ירדה בכ-20 אחוזים. ירידה זו קוזה רק חלקית על ידי הגידול הכמותי בערך ההובלה של מטעני היצוא, שגידולו הואט ב-1980, לעומת 1979. חלקה של הספנות הישראלית בהובלת הסחר הימי הקשור לישראל (באוניות בבעלות עצמית ובאוניות חכורות) עלה ב-1980, הן כיבוא והן כיצוא, וכולו הסתכם בכ-55 אחוזים, לעומת 52 אחוזים ב-1979.

ההאטה הניכרת בתפוקה הריאלית מהחכרה לזרים ב-1980, נובעת, רובה ככולה, מהעלייה יוצאת הדופן ב-1979, וקשורה בעיקר בפעילות בתחום הובלות דלק כתנאי החכרות-מסע בשוק הבינלאומי. ראוי לציין, שחרף האירועים בשוק הספנות הבינלאומית בשנים האחרונות³⁴, הגיע היקף פעילותה של הספנות הישראלית בשוק זה ל-55 אחוזים מסך הכנסותיה ב-1980. מחירי ההובלה (הכוללים גם היטלי דלק) הנקובים בדולרים, והממוצע של מחירי כל הפעילויות בענף הספנות, עלו בשנת 1980 בשיעור 13 אחוזים בקירוב³³.

בשנת 1980 ירדה ההשקעה באוניות, יחסית ל-1979, וגם כושר ההובלה של הצי הישראלי פחת, בממוצע שנתי, בכ-3 אחוזים. (כושר ההובלה של המיכליות ירד וזה של אוניות המשא עלה). אולם ראוי לציין, שחלק משמעותי ממעמס המיכליות מושבת, מאז המשבר האיראני והפסקת הזרמות הדלק בטרנויט בצינורות.

מרבית הנתונים הכספיים של החברות לשנת 1980, אינם מצויים בידינו, אך על פי נתונים חלקיים נראה, שב-1980 לא נשתנתה רוחיות החברות באופן משמעותי. "צים" בנויה על מיגוון רחב של פעילויות ספנות: הובלת מטעני יבוא ויצוא הקשורים לישראל, הפעלת אוניות מכולה ואוניות מתמחות אחרות בקווים באזורים גיאוגרפיים שונים ובמסגרת קונפרנסים ימיים; ואילו פעילותה של "אל-ים" מתבססת על חוזה החכרה לזמן ארוך. על כן הסיכון המסחרי הכולל, שהספנות הישראלית נחשפת לו, קטן יחסית, והוא מאפשר לה להחזיק מעמד כתנאי השפל השוררים בספנות העולמית.

בעוד שהתפוקה הריאלית של הספנות ירדה ב-1980 ב-4 אחוזים, ירדה תפוקת הנמלים באותה שנה בכ-14 אחוזים, שכן מרבית הכנסות הנמלים נגבית ממטעני יבוא, המסבסדים את היצוא, ואלה פחתו ב-1980 בכ-19 אחוזים. לגידול בכמות מטעני היצוא בכ-11 אחוזים יש משמעות מוגבלת לגבי הכנסות הנמלים. סך כל המטענים, שעברו דרך נמלי הארץ ב-1980, ירד בכ-5 אחוזים.

ה. תעופה בינלאומית ושדות תעופה

בשנת 1980 ירדה תפוקתם של ענפי התעופה הבינלאומית ושדות התעופה, הנמדדת בפדיון במחירים קבועים, ביותר מ-10 אחוזים. הסיבות לירידת תפוקת הענף הן: חברת "אל-על" הטיסה השנה פחות נוסעים, וחלקה בתנועת הנוסעים האווירית לישראל וממנה ירד (מ-48 ל-46 אחוזים בקירוב בנתב"ג); בשנת 1980 לא גדלה כמעט תנועת הנוסעים הכוללת באוויר לישראל, ובקצב גידולה של תנועת התיירות לישראל בדרך האוויר נרשמה האטה. תנועת המטענים באוויר לישראל וממנה אף פחתה ב-1980 בכ-26 אחוזים.

הירידה הריאלית בתפוקת "אל-על", הנובעת מהטסת נוסעים (בטיסותיה הסדירות ובטיסות השכר), הסתכמה בכ-7.5 אחוזים, לעומת גידול של 13 ו-5 אחוזים בשנים 1979 ו-1978,

³⁴ בשנת 1980 חלה ירידה של 3.3 אחוזים בסחר העולמי הימי (5.5 במונחי טון-ק"מ). ירידות תלולות במיוחד נרשמו בסחר הנפט הגולמי ומוצריו וכן בהובלת עפרות ברזל, ואילו בהובלת מטענים אחרים נסתמנה האטה בקצב הגידול. היצע כושר ההובלה הימי במיכליות ירד השנה, ואילו היצע כושר ההובלה באוניות אחרות גדל. כתוצאה מכך, ירדו מחירי ההובלה במיכליות, ועליית המחירים בהובלות צובר ובהובלות קו התמתנה, לעומת 1979. התפתחויות אלה יש לראות על רקע קיומם הנמשך של עודפי כושר הובלה ימי בעולם.

בהתאמה. התפוקה מהטסת מטענים באמצעות "אל-על" וקא"ל ירדה ב-1980 כ-10 אחוזים, לאחר גידול של 33 אחוזים בקירוב ב-1979. (בעוד שהתפוקה ב"אל-על" כמעט לא נשתנתה, הרי בתפוקת קא"ל נרשמה השנה ירידה של 48 אחוזים בקירוב, בעקבות הירידה ביצוא החקלאי). על ההתפתחות בתפוקת "אל-על" ועל ניצולת מטוסיה ניתן ללמוד גם מהנתונים הפיזיים המקובלים בשוק התעופה (ראה לוח ו' 17).

חברת "אל-על" נפגעה במיוחד בנתיב הצפון-אטלנטי, שהוא החשוב בנתיבי התעופה הבינלאומית — ב-1979 נטל נתיב זה כ-29 אחוזים מנוסעי החברה (ומשקל גבוה. עוד יותר בנוסע-ק"מ של החברה). כאן ירדה תנועת הנוסעים בטיסות הסדירות בכרבע, בעוד שהגידול במספר הנוסעים בטיסות שכר בנתיב זה צמצם את הירידה לכ-10.5 אחוזים. ירידה זו בתנועת "אל-על" בנתיב הצפון-אטלנטי בולטת במיוחד על רקע העלייה בתנועה הסדירה הכללית בנתיב זה — בכ-2 אחוזים. (אמנם גם זו ירידה ניכרת בקצב הגידול לעומת 1979). הירידה בתיירות בדרך האוויר מארה"ב לישראל ב-1980 מסבירה רק חלק מהתופעה. השפל הכלכלי בארצות התעשייתיות והאינפלציה העולמית נתנו אותותיהם בתעופה העולמית הבינלאומית והאטו את הגידול בביקוש לשירותיה, מחד-גיסא; עליית מחירי הדלק ועודפי כושר הטסה, אשר בחלקו אינו יעיל בצריכת הדלק, החריפו את התחרות בין חברות התעופה, מאידך גיסא. להחרפת התחרות בשנתיים האחרונות תרמו גם חולשת יאט"א (הארגון הבינלאומי של חברות התעופה הסדירות) ומדיניות הדה-רגולציה בתעופה האמריקנית. על רקע שוק ממותן, עלייה ניכרת בעלויות, במיוחד עלויות הדלק ופיגור בהתאמת תעריפי הטיסות הסדירות — השתחר בתעופה העולמית הבינלאומית שפל, והענף, רובו ככולו, הפך לעסק של מפסידים. הפסדי החברות המאוגדות ביאט"א לשנת 1980 מוערכים ב-2.5 מיליארד דולרים.

לוח ו' 17

התפוקה והנצילות של מטוסי "אל-על", 1978 עד 1980¹

(במטוסים עצמיים וחכורים, בטיסות סדירות וכטיסות שכר)

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת						
1980	1979	1978	1980	1979	1978	
(אחוזים)						
— 4.2	12.1	1.7	7,712	8,050	7,183	1. מושב-ק"מ מוצע (מיליונים)
— 6.6	13.5	2.3	5,298	5,674	5,001	2. נוסע-ק"מ שנמכר (מיליונים)
			68.7	70.5	69.6	(1)/(2) (אחוזים)
— 13.3	16.7	8.5	593	684	586	3. טון-ק"מ מוצע מטען (מיליונים)
— 8.2	12.6	12.1	412	448	398	4. טון-ק"מ שנמכר — מטען (מיליונים)
			69.5	65.5	67.9	(3)/(4) (אחוזים)
						5. טון-ק"מ מוצע — נוסעים
— 8.6	14.3	4.8	1,287	1,408	1,232	ומטען ² (מיליונים)
						6. טון-ק"מ כולל שנמכר — נוסעים
— 7.3	13.9	5.9	889	959	842	ומטען (מיליונים)
			69.1	68.1	68.3	(5)/(6) (אחוזים)

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים

(2) כולל ציוד מוחכר לחברת קא"ל. בנוסעים הובא בחשבון משקלו של נוסע ממוצע (כולל כבודה — 90 ק"ג). המקור: חברת "אל-על".

התפתחויות אלה החריפו עוד יותר את בעיותיה האובייקטיביות של "אל-על", המבוססת בעיקר על הטסת תיירים, ומשקלו של הקו הצפון-אטלנטי, התחרותי שבנתיבי התעופה הבינלאומיים, ניכר בפעילותה ביותר. בשנת 1980 המשיכה החברה לצבור הפסדים (בסדר גודל של כ-50 מיליון דולר), שרק חלק מהם הוא בלתי נמנע ומשקף את מצבו הכללי של הענף. אי הוודאות באשר לקיומה של החברה ותדמיתה השלילית, אשר נוצרה בהשפעתם המצטברת של סכסוכי העבודה בה, הביאו לירידת חלקה של "אל-על" הן בתיירות והן בשוק המקומי (וזאת נוסף על ההאטה בגידול הביקוש בשני תחומים אלה). עודפי כושר ייצור, יחסית לרמת הפעילות, הן בעובדים והן בציוד טיסה, העיקו על החברה גם השנה, חרף מכירת חלק מהציוד המיושן וחרף ירידה במספר המועסקים בחברה (בקרב העובדים בישראל, כ-9 אחוזים (450 עובדים), בממוצע שנתי. גם מערך השיווק של החברה טרם התאים עצמו לנסיבות השוק שהשתנו. בשנת 1980 החריפה התחרות של חברות תעופה אירופיות, ב"אל-על"; אלה ניצלו קיבולת פנויה בקוויים בין אירופה לישראל לשם הטסת נוסעים מארה"ב לישראל, על בסיס מילוי מושבים במחירים נמוכים במיוחד. כתנאי השוק הממותן והתחרותי אי אפשר היה לממש את תוספת זכויות הטיס בארה"ב, שהוענקו ל"אל-על" בעקבות ההסכם האווירי משנת 1978. השנה התעצמה במיוחד התחרות שבין טיסות השכר לטיסות הסדירות לישראל. יותר מ-20 אחוז ממספר הנכנסים לישראל בדרך האוויר הגיעו בטיסות שכר, ושיעורן בסך התיירות הנכנסת הסתכם בכ-25 אחוזים בקירוב. אף ש"אל-על" הכפילה, ולמעלה מזה, את שירותי השכר שלה, היא הטיסה בסך הכול רבע מנוסעיה בטיסות שכר. אין ספק, שחלק מהתנועה בטיסות שכר, ובמיוחד מארה"ב, ניזונה מהסטת תנועה מהטיסות הסדירות. במתכונת פעולתה של "אל-על" בתחום זה יכלה החברה רק להינזק, שכן במרבית המקרים לא פותחו כלי שיווק נוספים ומקורות תנועה חדשים. מטוסי החברה טסים ממילא בתפוסה גבוהה יחסית, והתשואה הממוצעת לנוסע ירדה. (רק במקרה הטוב מוסטת התנועה מהשירותים הסדירים לשירותי השכר של "אל-על" עצמה).

מחירי התפוקה הכוללת של הענף עלו ב-1980 (כדולרים) ב-23 אחוזים בממוצע שנתי, לאחר עלייה בכ-8 אחוזים בלבד ב-1979. כאשר להתייכרות התשומות נציין שתיים: הדלק התייקר בממוצע, בין השנים 1979/80 ו-1980/81, בכ-28 אחוזים, במונחי דולרים. השכר הממוצע למועסק (לעובדים בישראל) עלה השנה בכ-140 אחוזים לעומת 1979 — עלייה ריאלית של 3 עד 4 אחוזים.

1. התיירות

במספר המבקרים בישראל (הכולל גם מבקרים באוניות סויר) חלה ב-1980 האטה בגידול — 3 אחוזים, לעומת 6 אחוזים אשתקד. מספר המבקרים הבינלאומיים הסתכם השנה ב-1.2 מיליון. בשנים האחרונות נכלמה המגמה של גידול מואץ בתיירות לישראל, יחסית לגידול התיירות העולמית, ומסתמן קצב גידול דומה לזה שבאירופה³⁵ ההכנסות מיצוא שירותי תיירות ירדו ב-1980 ב-4 עד 5 אחוזים, ריאלית, והן הסתכמו ב-863 מיליון דולר — כ-19 אחוזים מסך יצוא השירותים. (עם זאת, ראוי להסתייג מן המהימנות של אומדן השינוי בהכנסות: הוא נראה מוטא כלפי מטה.) קצב גידולו של מספר לינות התייר בבתי מלון לתיירים הוא ב-1980, במיוחד בבתי המלון בעלי הדרגות הגבוהות. הגידול במספר לינות ישראלים בבתי מלון קיזו ירידה זו, וכיוון שגם

³⁵ נתונים חלקיים על כניסות תיירים לארצות תיירות במערב אירופה וכאגן הים התיכון מצביעים על האטה בגידול התיירות ואף על ירידות (ספרד, יוון).

קצב גידולו של מספר החדרים בבתי מלון אלה הואט ב-1980, לא השתנתה תפוסת בתי המלון במדה משמעותית. ההאטה בגידול מספר לינות-התייר בבתי המלון לתיירים — עם שהגידול במספר התיירים לא הואט — נובעת מקיצור מה במשך השהות הממוצעת, בין השאר משום שחלק מהתיירים ניצל את שהותו בארץ לביקור במצרים, וחלק אחר של התיירים פנה לשירותי איכסון חליפיים, למשל, שכירת חדרים בדירות מגורים. נראה, שגם עליית חלקם היחסי של תיירים צעירים השפיע ככיוון זה. כל הגורמים האלה, נוסף על ירידת מספר התיירים מארה"ב ועל עליית משקלם של תיירי טיסות השכר, ונוסף על שינוי סל הצריכה של התייר הממוצע (שהעדיף, למשל, בתי מלון בדרגות הנמוכות) — הביאו לירידה הריאלית בהכנסה הממוצעת למבקר ב-1980.

הירידה במספר התיירים המגיעים לישראל מארה"ב בדרך האוויר נמשכת זה שלוש שנים, והיא הוחרפה במיוחד ב-1980 (ירידה של 5 אחוזים, מזה ירידה של 14 אחוזים בטיסות סדירות). אולם אם מביאים בחשבון גם את התיירים האמריקניים המגיעים לישראל מירדן (מרביתם מגיעים שמה בדרך האוויר, שהיא, כנראה, זולה יותר), הרי שהירידה ב-1980 מסתכמת בכ-2 אחוזים בלבד ואיננה יוצאת דופן. נראה, שהתיירות האמריקנית בכללה הגיבה ב-1980 להאטה הכלכלית בארץ זו. ואכן, הנתונים על אזורי ארה"ב שיצאו לארצות חוץ ב-1980, מצביעים על ירידה של כ-4 אחוזים במספר היוצאים לאירופה (תוך עלייה של כ-2 אחוזים בטיסות הסדירות וירידה של כ-60 אחוזים בטיסות שכר). לתיירות מארה"ב חשיבות כלכלית מרובה, משום שהשהות הממוצעת של תייר אמריקני גבוהה יותר מזו של תיירים אחרים, וכן גם ההכנסה לתייר.

הגידול בחלקם של התיירים, הבאים לישראל מאירופה, נמשך גם ב-1980, אף שקצב הגידול במספרם של תיירים אלה הואט. כ-61 אחוזים מכלל התיירים, שהגיעו לישראל ב-1980, באו אפוא מאירופה, ורק 26 אחוזים באו מצפון אמריקה. מרבית חתיירים המגיעים ארצה בטיסות שכר מוצאם מאירופה. בעוד שהגידול במספר התיירים הכולל שהגיעו מאירופה בדרך האוויר הואט ב-1980 — מכ-13 אחוזים לכ-7 אחוזים — הרי הגידול בטיסות שכר הואץ — מ-29 אחוזים אשתקד לכ-49 אחוזים השנה. לעומת זאת בטיסות סדירות הגיעו השנה מאירופה 6.5 אחוזים פחות מאשתקד³⁶. בהערכת מדיניות התעופה לישראל יש להביא בחשבון את התרומה הכוללת של טיסות השכר למאזן התשלומים (דרך חשבון התיירות מחוץ לארץ, הוצאות התיירים הישראליים ודרך חשבון התעופה) וכן את העדפות הצרכן הישראלי. בהתחשב בכל אלה (שלא נאמרו) ייתכן, שהפעלת טיסות השכר מביאה תועלת למשק, חרף הפסדיה של "אל-על" בגין הפעילות הזאת.

³⁶ סך התיירות לישראל בדרך האוויר גדל השנה ב-3.4 אחוזים (6.2 אחוזים ב-1979). בטיסות שכר הגיעו 237,000 תיירים (מהם 28,000 ישרות לאילת) — גידול של 59 אחוזים. מספר התיירים שהגיעו השנה בטיסות הסדירות נמוך כ-7.3 אחוזים ממספרם ב-1979, בה גדל מספר זה ב-1.2 אחוזים. נתוני התיירות לישראל בדרך האוויר ממקורות התיירות העיקריים מאירופה מורים: מספר התיירים מגרמניה גדל בכ-15 אחוזים, מרביתם בטיסות שכר; גם מספר התיירים בטיסות הסדירות גדל, אף שגידולו הואט במדה ניכרת. הואט קצב הגידול במספר התיירים מהממלכה המאוחדת, תוך ירידה של 30 אחוזים במספר הבאים בטיסות סדירות ועלייה של 86 אחוזים בטיסות השכר. קצב הגידול במספר הבאים מצרפת (בה חלקן של טיסות השכר נמוך) לא נשתנה — גידול של כ-2 אחוזים בטיסות הסדירות וגידול מואץ במקצת בטיסות השכר; מספר הבאים מסקנדינביה ירד, תוך גידול בטיסות שכר וירידה בטיסות הסדירות.

אינדיקטורים להתפתחות התיירות הבינלאומית לישראל, 1977 עד 1980¹

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת						
1980	1979	1978	1977	1980	1979	
(אחוזים)						
3.3	6.3	8.5	23.8	1,176	1,139	כניסות מבקרים בינלאומיים ² (אלפים)
(— 14.9)	(15.3)	(21.0)	(45.0)	(110)	(129)	מזה: באניות סיוור
5.6	5.3	4.9	24.7	1,066	1,010	סך כל כניסות תיירים
— 3.0	— 1.7	1.1	19.1	278	287	מזה: מארה"ב וקנדה
9.0	12.2	12.3	24.4	647	594	מאירופה
10.9	20.9	30.6	15.7	123	111	מזה: מהממלכה המאוחדת
10.6	7.3	— 3.1	13.3	130	118	מצרפת
17.3	17.7	23.7	51.9	135	115	מערב גרמניה
— 4.4	6.2	5.0	37.6	69	72	מסקנדינביה
מספר: לינות תיירים בבתי						
2.0	5.4	3.3	21.7	7,231	7,888	מלון לתיירים (אלפים)
(0.8)	(7.7)	(3.3)	(21.9)	(4,638)	(4,599)	מזה: בבתי מלון של 4 ו-5 כוכבים
מספר לילות ממוצע של תיירים						
				11.5 ³	12	ששהו עד 3 חודשים
מספר לילות ממוצע של תיירים						
				15.2 ³	16	ששהו עד 3 חודשים
מספר חדרים בבתי מלון לתיירים						
2.4	4.4	5.3	4.2	25.2	24.6	(ממוצע חודשי, אלפים)
(—)	(6.2)	(7.3)	(5.1)	(13.8)	(13.8)	מזה: בעלי שתי הדרגות הגבוהות
תפוסת מיטות בבתי מלון						
				54.0	54.7	לתיירים (אחוזים)
מועסקים בבתי מלון לתיירים						
						(ממוצע חודשי, אלפים)
— 1.7	3.5	11.8	10.7	17.1	17.4	הכנסות מטבע חוץ (מיליוני דולרים)
8.6	34.3	5.9	31.5	863	795	הכנסה ממוצעת למבקר (דולרים)
5.2	26.2	— 2.5	6.2	734	698	

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים.

(2) לא כולל נכנסים מלבנון (אזרחי דרום לבנון, חיילי אר"ם ודיפלומטים). כמו כן לא נכללים כאן תיירים מחו"ל לשטחים המוחזקים.

(3) אומדן ארצי.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בשנת 1980 חלה עלייה ריאלית, של כ-4 אחוזים, בתפוקת ענף הבנייה. התפתחות זו היא תוצאה של כמה מגמות סותרות: מצד אחד עלתה התפוקה שמקורה בהגברת ההתחלות בשנתיים הקודמות, ומצד שני ירדו התחלות הבנייה החדשות השנה, בהמשך למגמה שהסתמנה עוד במהלך 1979, וקטעה תהליך גיאומטרי שהחל בסוף 1977 (ראה לוח ו-19).

אותן התפתחויות נוגדות משתקפות גם באומדני ההשקעות: ההשקעה בבנייה למגורים גדלה בכ-8 אחוזים, בשל בנייה ציבורית נמרצת בשנת התקציב 1979/80, שנבעה מתחושת מחסור בדירות בסוף 1978 ובראשית 1979; ואילו בהשקעות הבנייה לענפי משק נמשכה מגמת הירידה ארוכת הטווח. מגמה זו אף החריפה השנה, בשל צמצום הסובסידיה להשקעה במבנים (הצמדת הלוואות הפתוח) ובשל השפל הכללי, שהתפתח למן אמצע 1979. לעומת זאת תרמה הבנייה הביטחונית כנגב להתרחבות התפוקה בענף.

במבט אחורנית, לעבר שנות השיא בבנייה, 1975 ו-1972, בולטת נסיגה ברורה בהתחלות בנייה חדשות. נסיגה זו משקפת בעיקר קצב נמוך יותר של גידול אוכלוסייה והכנסות בעשור

לוח ו-19

נתונים עיקריים לפעילות הבנייה, 1975 עד 1980¹

1980	1979	1978	1977	1976	1975	
1,354	1,300	1,223	1,228	1,442	1,658	סך התפוקה (מיליוני שקלים, מחירי 1975).
731	676	587	601	763	873	מזה: השקעה במגורים
411	467	507	498	517	581	השקעה בבנייה שלא למגורים
212	157	129	129	162	204	תפוקת בנייה אחרת ²
4.7	5.9	5.4	4.7	5.6	6.3	התחלות בנייה מבנים (מיליוני מ"ר)
3.6	4.3	3.6	3.0	3.7	4.7	מזה: למגורים
1.1	1.6	1.8	1.7	1.9	1.6	שלא למגורים
32	38	31	27	35	52	התחלות בניית דירות (אלפים)
31	30	35	43	56	56	גמר בניית דירות (אלפים)
113	116	111	114	119	126	מועסקים (אלפים)
79	82	80	85	86	90	מזה: ישראליים
34	34	31	29	33	36	מהשטחים
40.8	41.3	39.1	38.2	39.2	39.6	ממוצע שעות העבודה למועסק (ישראליים)
2.3	2.2	2.0	1.9	2.1	2.4	שיווק מלט (מיליוני טונות)
						מלאי הון בצידוד בניין בתחילת השנה
340	309	309	312	304	282	(מיליוני שקלים, מחירי 1975)
						השינוי בממוצע שנתי במדדי המחירים (אחוזים)
127.6	87.4	57.3	30.9	26.4	30.7	תשומות בבנייה למגורים
144.5	91.9	75.1	36.3	26.0	49.1	תשומות לסלילה
98.0	91.7	90.1	88.1	99.0	107.6	תפוקה למועסק (1970=100.0)
100.6	93.0	96.6	96.6	106.0	113.9	תפוקה לשעת עבודה (1970=100.0)

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים.

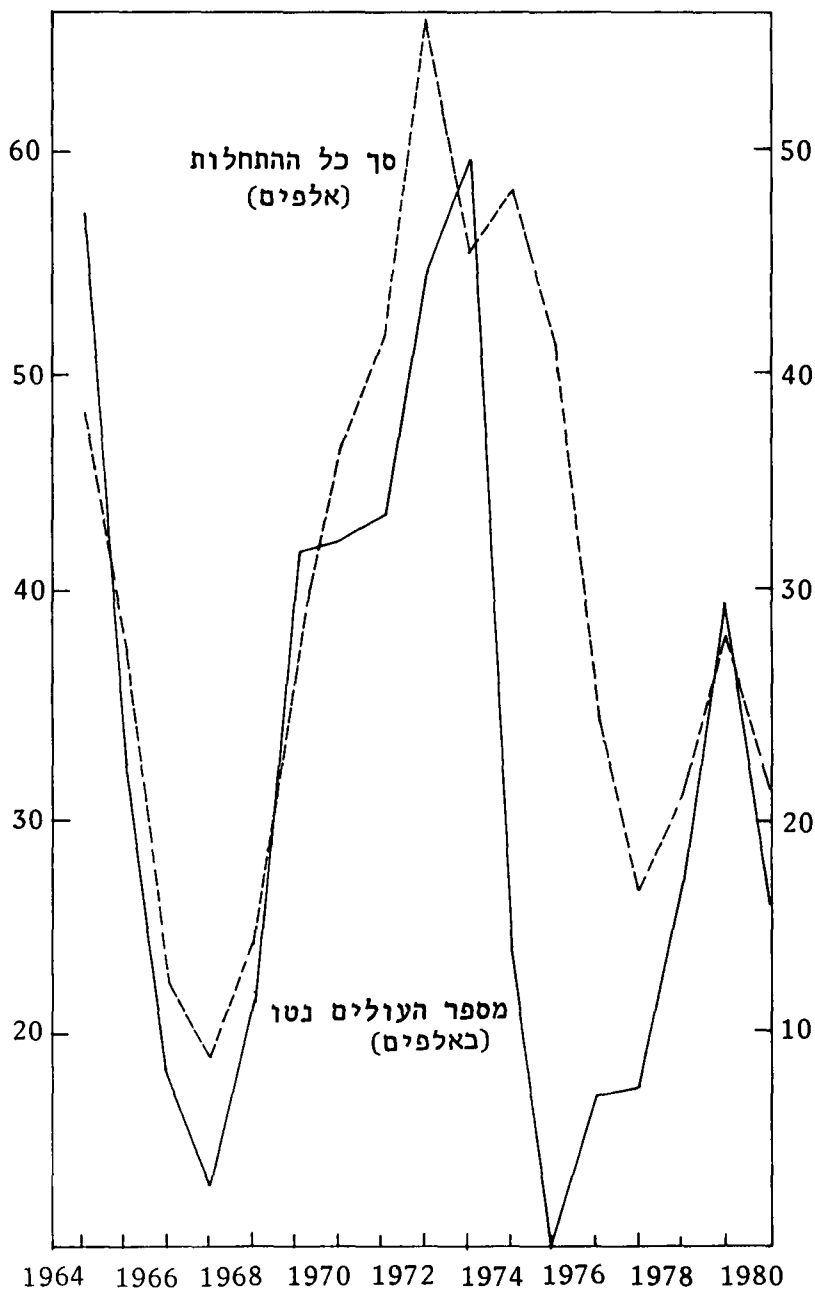
(2) כולל בנייה ביטחונית ואומדן חלקי של עבודות אחזקה.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

דיאגרמה ו' 4

העלייה נטו וסך כל התחלות הבנייה של דירות

מספר
העולים
ארצה
נטו
(אלפים)

מספר
דירות
(אלפים)

האחרון, המשפיע הן על הביקוש לבניית מגורים והן על הביקוש לבנייה אחרת. פועלת כאן, כנראה, גם מגמה ארוכת טווח, שהסתמנה עוד בשנות ה-60, של צמצום יחסי בביקוש למבנים ולעבודות עפר, לאחר צבירה ראשונית של תשתית כללית ושל מבנים לתעשייה ולשירותים. יש לציין שמשך החיים של מבנים ועבודות עפר ארוך מאוד, יחסית לזה של ציוד.

מיתון הביקוש לדירור בשנה האחרונה נעוץ באותם גורמים: א. דעיכת גל העלייה, שהסתמן ב-1977-1978 (ראה בדיאגרמה ו-4); ב. היקף התחלות הבנייה מתואם מאוד עם תנודות בעלייה, והוא אינו נובע רק מצורכי הדירור הישירים של העולים, אלא מההשפעה הכלכלית המרחיבה הנודעת להאצת גידול האוכלוסייה.

ב. הדירור פסק להיות נכס השקעה עדיף (הן כחיסכון והן כהשקעה ארוכת טווח) על פני נכסים פיננסיים. עד השנים האחרונות, הועדף הדירור כנכס השקעה (בארץ ובעולם), בשל מיעוט הסיכון שבירידת מחירים, גם בתקופות שפל במחזורי הבנייה. הונח, כי מחירו של נכס זה אינו יורד, בהיותו נכס בר קיימא, ולכן התלווה הניסיון, שבטווח הארוך יש נטייה לעליית המחיר היחסי של דירות (משום היצע מוגבל של קרקע במיקום מועדף, וגם בשל פיגור יחסי בגידול פריון בענף הבנייה למגורים, שהוא עתיר עבודה). משהוא בשנים האחרונות התהליך האינפלציוני, התברר, כי המחיר היחסי של דירות עשוי להשתנות בצורה חריפה אף כלפי מטה (ירידה של כ-40 אחוזים, למשל בין 1974 ל-1977) בלי שירדו המחירים הנומינליים³⁷. כשמתרחשת עלייה כללית במחירים, די בכך שאין התאמה מקבילה של מחירי הדירות. שינוי נוסף בתחום זה נעוץ בצמצום הסכסוד של אשראי לדירור, עם הצמדת המשכנתאות מאמצע 1979, סכסוד שגרם להעדרת דירור כנכס השקעה ארוך טווח, יחסית לאפיקי השקעה אחרים, העומדים לרשות משקי בית. נראה כי בסך הביקוש לדירות הצטמצם רכיב רכישת דירות לצורך אחזקתן כנכס השקעה.

ג. מדיניות הריסון החריפה, שהונהגה בשלהי 1979, והירידה בהכנסה הריאלית הפנויה ב-1980, הביאו אל נכון גם לצמצום הביקוש לדירות, לצד צמצום חריף בביקוש למוצרים בני קיימא ומכוניות, שעיתוי רכישתם הינו גמיש, יחסית.

כאמור, מורים נתוני הבנייה למגורים על ירידה בסך ההתחלות השנתיות בין 1979 ל-1980, ועל צמצום בין הרביעים, כ-13 אלף התחלות, ברביע הראשון, לכ-7-6 אלפי דירות לרביע, בהמשך השנה. נתון זה אינו משקף נכונה את התפתחות הביקוש לדירור במהלך השנה, אלא בעיקר את התנודות החריפות, המאפיינות את הבנייה הציבורית למגורים. כאמור החלה הממשלה בבנייה נרחבת של דירות, לאחר תחושת מחסור בסוף 1978 וראשית 1979, ובשל אופי המערכת הבירוקרטית, התממשה מרבית תכנית זו בהתחלות בהיקף ניכר רק ברביע הראשון של 1980 (שהוא הרביע האחרון של שנת התקציב 1979/80). ואילו הבנייה הפרטית, הפועלת כתנאי השוק, ומאזנת את פעילות הבנייה הציבורית, קיזזה במקצת ירידה זו. התחלותיה של הבנייה הציבורית ירדו בשנת התקציב 1980/81.

כמגורים אחרים במשק, התלבטו גם קבלני הבנייה הפרטית בבעיית המסוי על רווחים אינפלציוניים. השינוי הנומינלי במחירי קרקעות, שהחזיקו קבלנים (לעתים במשך שנים ארוכות) כלול בהכנסה לצורך מס. הדבר נפתר חלקית בדרך של "עסקות אחוזים": קבלנים העדיפו לבנות על קרקע שאינה בבעלותם, כלי לרכשה, אלא תוך כדי יצירת שותפות עם בעל הקרקע הפרטי, שאינו מחויב בתשלום מס הכנסה דומה (אלא משלם מס שבח, הכולל רכיב של ניכוי אינפלציוני). בשנה האחרונה נהג גם מינהל מקרקעי ישראל בדרך דומה, ובכך הגדיל את היצע הבנייה הפרטית כתנאי אינפלציה. (תיקון חוק מס הכנסה, על-פי עקרונות "ועדת גבאי" אמור לפתור את עיקר הבעיה).

³⁷ ראה גם פרק המחירים ודיאגרמה ג-5.

כזכור, הונהגה באמצע 1979 הצמדה חלקית באשראי ל"דירור" לזכאים, ובמקביל — הצמדה מלאה על אשראי חופשי לדירור, שמספקים הבנקים למשכנתאות. הנהגת ההצמדה איפשרה להגדיל את שיעורי המימון במדה משמעותית (סכום האשראי, כאחוז ממחיר הירדה הנרכשת), ובכך הקלה מאוד על זוגות צעירים, חסרי מקורות מימון עצמי, ובעלי כושר פידעון שוטף נמוך. בלוח ו' 21 מוצגים נתונים על שיעור המימון של משרד השיכון באמצעות משכנתא, כאחוז ממחיר דירה פרטית בת 1½ עד שני חדרים לפי קבוצות זכאים. לפני הנהגת ההצמדה ביוני 1979, נע שיעור המימון לדירה כזאת בין 16 אחוזים ל-45 אחוזים (לפי הקבוצות). עם הנהגת ההצמדה, גדל שיעור זה ל-34 אחוזים עד ל-78 אחוזים, (ואפילו 95 אחוזים בערים מספר). האחוז היה נמוך יותר לדירה שהיא בת למעלה מ-2 חדרים. במהלך שנת 1980 ירד שיעור המימון, בעיקר במחציתה הראשונה. הירידה היתה חריפה בקבוצה בעלת הניקוד הגבוה ביותר, אולם לקראת סוף 1980 וראשית 1981, עם עדכון ההלוואות, שוב עלה שיעור המימון. במקביל לעדכון סכומי ההלוואות לזכאים, מעודכנים גם המחירים המירביים של הדירות, שרכישתן מותרת למקבלי ההלוואות המוכוונות. עדכון "תקרות המחיר" נוטה להביא להעלאת מחירים כוללת מקבילה. עדכון תקרות המחיר לעתים רחוקות יותר אינו פוגע במעוטי היכולת. המסתפקים בדירות הזולות יותר, המצויות בשוק.

תהליך עדכון ההלוואות העלה במקביל, בשיעור ניכר, את שיעור הביצוע של הזכאים לדירור — מ' 31 אחוזים בראשית 1979, לכ' 70 אחוזים בסוף 1980. יש בזאת כדי להדגיש את ההשפעה הדיפרנציאלית של ההצמדה על זכאי משרד השיכון לעומת רוכשי דירות אחרים. הביקוש לדירור, הן לצרכי איכלוס והן להקדמת רכישות, הושפע מאוד, לפני הפעלת ההצמדה, מהסובסידיה הגלומה באשראי למשכנתאות. סובסידיה זו לא היתה אפקטיבית לזכאי משרד השכון, כיוון

לוח ו' 20

בניית דירות לפי יחם¹, 1977 עד 1980

(אלפי דירות)

גמר			התחלות			
בנייה ציבורית	בנייה פרטית	סך הכל	בנייה ציבורית	בנייה פרטית	סך הכל	
19.6	23.3	42.8	5.9	20.9	26.7	1977
14.9	20.6	35.5	7.1	23.7	30.8	1978
9.7	20.9	30.5	15.0	23.4	38.4	1979
9.4	21.5	30.9	12.3	19.6	31.8	1980
2.8	4.9	7.8	2.9	6.3	9.2	I 1979
2.5	5.1	7.6	2.8	6.2	8.9	II
2.0	5.5	7.5	5.0	5.6	10.6	III
2.3	5.4	7.7	4.4	5.3	9.7	IV
2.5	5.3	7.8	9.1	4.0	13.1	I 1980
2.2	5.6	7.8	1.4	4.8	6.2	II
2.1	4.9	7.0	0.6	4.9	5.5	III
2.7	5.7	8.4	1.2	5.8	7.0	IV

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שיעורי המימון הממשלתי לזוגות צעירים, לפי קבוצות זכאים, 1979 ו-1980
(סך ההלוואה מחולק במחיר הדירה, אחוזים)

ביחס למחיר דירה פרטית בת 1.5 עד 2 חדרים

קבוצה א'	קבוצה ד'	קבוצה ו'
16	29	45
14	29	45
34	56	78
42	70	95
29	50	68
34	56	79
38	58	70
47	70	94

הערות ומקורות:

- (1) זכאים ששירותו בצה"ל
- (2) בקבוצה א' נכללים זכאים שלהם 0 עד 599 נקודות; בקבוצה ד' — 1000 עד 1199 נקודות; בקבוצה ו' — 1400 נקודות ויותר.
- (3) מחיר הדירה נלקח מסקר מחירי הדירות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- (4) סכומי ההלוואות נלקחו ממשדר השיכון ההלוואות כוללות את סך ההלוואה הצמודה והלא-צמודה.
- (5) בכל מקרה, לא עלה סכום ההלוואה על 95 אחוזים ממחיר הדירה.

המקור: משרד השיכון ועיבודי בנק ישראל.

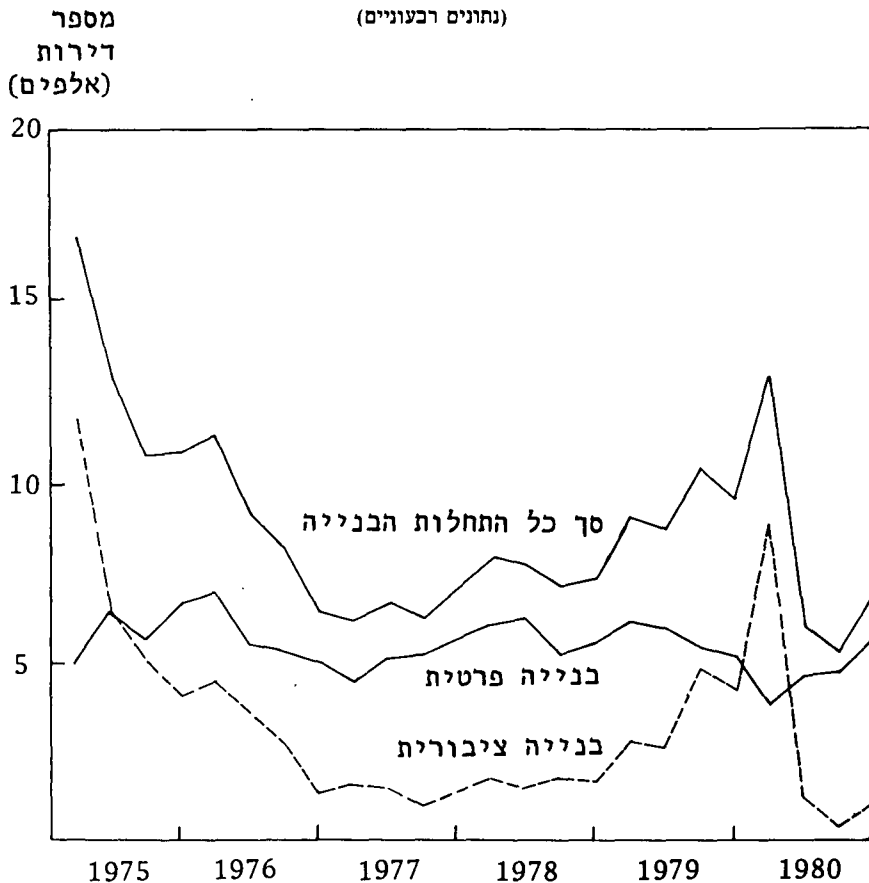
שלא עלה בידם לנצל אשראי זה: שיעורה של ההלוואה מכלל מחיר דירה ממוצעת היה נמוך, תנאי הפירעון היו קשים — פירעון הריבית התרכז בתקופה הראשונה, הרבה מעבר ליכולת הפירעון השוטפת של הזכאים.

גורמי הייצור בענף

שלושה גורמים עיקריים קובעים, כפי הנראה, את השינויים בגורמי הייצור ובפיריון בענף³⁸:
א. התחלקות התפוקה בין בניית מבנים לבין עבודות סלילה ועפר שונות. ב. היחס בין גמר הבנייה לבין ההתחלות. ג. משקל הבנייה הציבורית בסך הבנייה. עבודות הסלילה והעפר הן עתירות ציוד, לעומת עבודות גמר הדירות, שהן עתירות עבודה (אף יחסית להתחלות הבנייה). ההתחלות עתירות בציוד ועתירות במלט. מספר המועסקים בבנייה הציבורית יציב יותר מאשר בבנייה הפרטית, ותשומת העבודה אינה משתנה באופן חד עם השינויים בתפוקה. על רקע זה ניתן להבין את הירידה בתפוקה למועסק ולשעת עבודה בין 1975 ל-1978/79: בעת ירידה מתמשכת בשטחי ההתחלות יחסית לשטחי הגמר, בעת ירידת משקל הבנייה הציבורית, ובשעה שמצטמצם חלקן של עבודות העפר והסלילה בתפוקה — בהן התפוקה ליחידות עבודה גבוהה

³⁸ פרט לליקויים הסטטיסטיים במדידת התפוקה והתשומות. המדידה משתבשת גם בשל הבנייה הערבית בשטחים, שאינה נכללת בסטטיסטיקה. בשל הבנייה הביטחונית, שנכללת רק בחלקה, ובשל עבודות השיפוצים, שהתרחבו במדה ניכרת (שיפון מלאי מבנים, שהצטבר וגדל, יחסית לבנייה החדשה).

דיאגרמה ו' 5
התחלות בנייה של דירות לפי יוזם, 1975 עד 1980
(נחונים רבעוניים)

יחסית. ב-1980 עלה הפריזון כתוצאה מהגידול בבנייה "האחרת", עתירת ההון, בעיקר הבנייה הביטחונית. יחד עם זאת, עלה במקצת היחס שבין שטח הגמר להתחלות בנייה, אך מצד שני, עלתה, כנראה, גם מדת הנצילות של גורמי הייצור בבנייה הציבורית, וכך קטן משך זמן הבנייה לדירה, מ-34 חודשים במוצע ב-1979, ל-27 חודשים ב-1980.

שיווק המלט מותאם, בדרך כלל, לשינויים בתפוקת הענף. בשנים 1976 ו-1977 חלה ירידה ניכרת בתפוקת הענף, שלווה בירידה בשיווק המלט. ב-1978 היתה יציבות בתפוקה, ואילו שיווק המלט גדל. הדבר מוסבר בעלייה הגדולה בשטח התחלות הבנייה בשנה זו (כאמור, בהתחלות הבנייה מרבית להשתמש במלט). בשנים 1979 ו-1980 עלה שיווק המלט, בדומה לעלייה בתפוקת הענף.

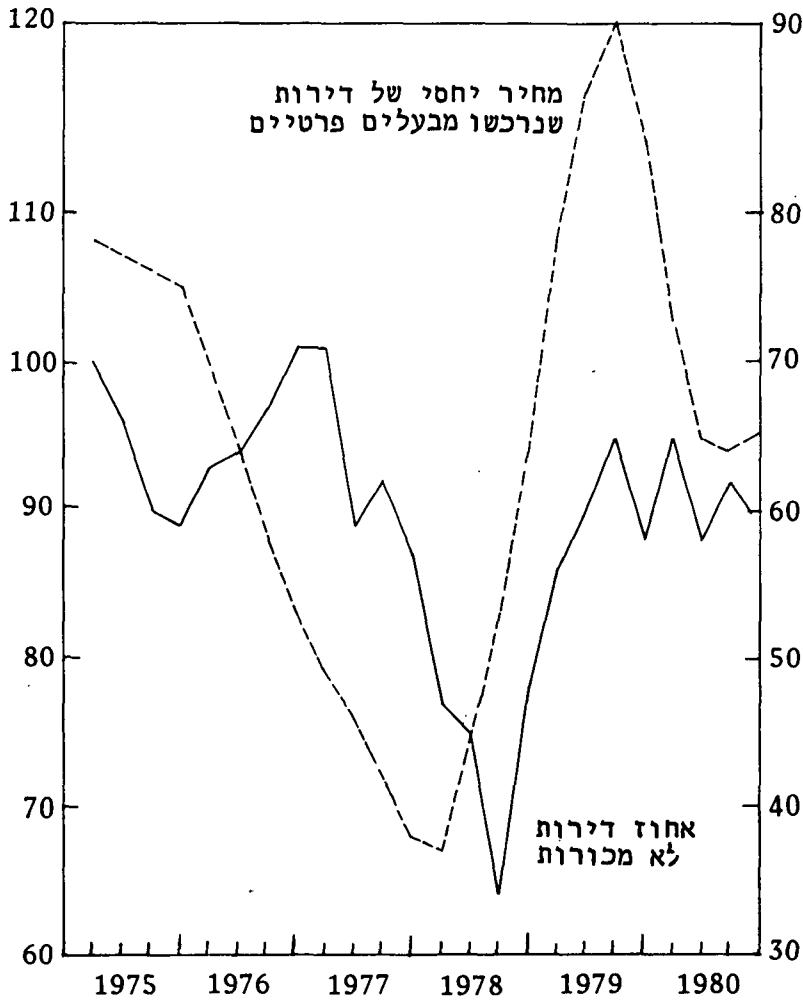
נאמר כבר בדוח הקודם, כי לא נתממשו הציפיות, שההיערכות החדשה בנגב תביא לגיאות בפעילות ולמחסור בגורמי ייצור. ההערכות המוקדמות היו מופרזות, בכל מקרה, ומסירת הבנייה של שדות התעופה לגורמים זרים הותירה את הענף עם עודפי כושר ייצור. במהלך 1980 נעשו מאמצים לשתף גורמים ישראליים בבניית שדות התעופה, אך עיקר ההזמנות הופנה לתעשייה הישראלית, בעוד שרוב הבנייה המשיכה להתבצע בידי חברות ועובדים זרים.

דיאגרמה ו־6

אחוז הדירות הלא מכורות מתוך היצע הדירות הפרטיות של פני גמר, ומדד המחירים
היחסיים של דירות שנרכשו מבעלים פרטיים, 1975 עד 1980

מדד מחירים
יחסיים

אחוז הדירות
הלא מכורות

הערה:
מדד המחיר היחסי הוא ממוצע לתקופה שאמצעה הוא היום הראשון ברכיש.